

Heil en redding volgens toetreders en een *ordinary* *soteriology*

Masterscriptie Church and Mission in the West

Theologische Universiteit Utrecht

Cors Visser

14-07-2025

Begeleider en eerste beoordelaar: Prof. dr. Stefan Paas

Tweede beoordelaar: Dr. Karin Zwijse

Derde beoordelaar: Drs. Dirk de Bree

Heil en redding volgens toetreders en een *ordinary soteriology*

Masterscriptie Church and Mission in the West

Theologische Universiteit Utrecht

Cors Visser

14-07-2025

Begeleider en eerste beoordelaar: Prof. dr. Stefan Paas

Tweede beoordelaar: Dr. Karin Zwijse

Derde beoordelaar: Drs. Dirk de Bree

Afbeelding voorkant: Sint Anthonius Pechersk. Icoon is van de hand van de Oekraïense kunstenaars Oleksandr Klymenko en Sonya Atlantova (2022), gemaakt op een deksel van een munitiekist.

Samenvatting

De laatste jaren is er veel aandacht voor het thema heil in relatie tot missiologie. Daar zijn twee belangrijke redenen voor. De eerste is de gedachte dat een soteriologie waarbij het accent (bijna) geheel ligt op het plaatsvervangend lijden en sterven van Christus niet aansluit bij seculiere westerlingen en geen recht doet aan aarde, lichaam en het onrecht in de wereld. De tweede reden, die met de eerste samenhangt, is dat er bij christenen en in het bijzonder bij pioniers en voorgangers in missionaire contexten verlegenheid en onduidelijkheid is over wat 'heil en redding' is.

Opvallend is dat veel recent onderzoek over heil en redding in de missionaire context een benadering van 'opzij' heeft. Het start veelal bij de ervaringen van missionaire werkers. Een soteriologie van bovenaf is er al, van de academische theologie en van kerkelijke uitspraken. De stem van onderaf, die van mensen op wie de missionaire inspanningen gericht zijn, ontbreekt goeddeels.

Deze overwegingen leiden tot de volgende onderzoeksvraag: *wat zien toetreders tot het christelijk geloof als 'heil en redding' en wat betekent dit voor een ordinary soteriology?*

Allereerst is er een *framework* nodig voor dit onderzoek met een duiding van de begrippen soteriologie, heil en redding. Christelijke soteriologie gaat om heil én redding, waarbij er een rol is voor Jezus Christus en waar zowel het immanente als het transcendente van belang is. Dit onderzoek heeft als vertrekpunt een narratieve benadering, waarin de stem van toetreders zelf aan bod komt. Dit sluit aan bij een *ordinary soteriology*. Een narratief van heil en redding biedt ruimte voor soteriologische breedte en gelaagdheid.

De eerste stap voor beantwoording van de onderzoeksvraag is een analyse van bestaande onderzoeken over heil en redding in een missionaire context. De tweede stap bestaat uit interviews en analyse daarvan. De interviews vonden plaats bij acht toetreders met een niet christelijke achtergrond en diversiteit wat betreft een aantal andere kenmerken: leeftijd, kerkelijke betrokkenheid en woonomgeving. De interviews hadden een open en narratieve insteek en sloten aan bij de methode van *life story interview*.

De conclusie is allereerst dat heil en redding inderdaad brede en gelaagde begrippen zijn. Het gaat over veel onderwerpen, overtuigingen en ervaringen die ook nog eens door elkaar lopen. Inhoudelijk waren er vier opvallende punten. Als eerste: toetreders zien en ervaren heil en redding vooral als rust in de vorm van innerlijke vrede. Daarbij gaat het zowel om en basale rust over 'het zijn', de eigen identiteit als om rust dat er nu een perspectief en doel is in het leven. Ook elementen als het opgenomen zijn in een groter verhaal, beseffen dat je 'goed genoeg' bent of dat je niet alles zelf kunt presteren spelen hierin een rol.

Het tweede punt is dat toetreders heil en redding zien als redding uit een zinloos bestaan, een redding van een leven dat draait om het ik en de eigen prestaties. Er is sprake van nieuw perspectief, nieuw leven. Deze twee punten speelden bij de acht geïnterviewden een grote rol in het toetredingsproces, maar komen ook naar voren uit het literatuuronderzoek. Een derde punt is dat toetreders vaak verlegen zijn met zonde,

vergeving en de kruisdood van Jezus. Rationeel weten en benoemen ze vergeving van zonde als belangrijk, maar het blijkt lastig onder woorden te brengen en te ervaren. Toetreders spraken amper over de hemel of een nieuwe aarde. Het accent bij heil en redding ligt op het hier en nu.

In het concrete leven van de toetreders verandert er, ten vierde, ook veel. Daarbij gaat het om een andere keuze wat betreft banen en tijdbesteding, maar ook om verandering van gedrag (rustiger, minder gestrest) en zelfs karakter (compassie). Die veranderende levenspraktijk is niet alleen een consequentie van toetreding, maar ook onderdeel van heil en redding. Denk aan meer rust (ook praktisch) en verandering in karakter (geduldiger). Immanentie en transcendentie gaan daarbij hand in hand.

Deze inzichten leveren bouwstenen op voor een *ordinary soteriology* en voor theologie in het algemeen. Als eerste de plaats van 'rust' in een *ordinary soteriology*. Deze studie geeft aanleiding om rust meer te verdisconteren. Een tweede is de vraag of het mogelijk is om Jezus wel centraal te houden en tegelijkertijd een minder prominente plek te geven. Een missio Dei-benadering zou daar een voedingsbodem voor kunnen zijn: meer aandacht voor God en Zijn missie met deze wereld. Een bevrijding van het 'ik' kan daar dan onderdeel van zijn. Een vraag die volgt is of het geloof van toetreders (en dus ook een soteriologie zowel van boven als onder) op termijn kan zonder het meer centraal stellen van Jezus en vergeving. Eenzelfde vraag komt op bij de geringe aandacht voor het 'straks en later'. Onafhankelijk van het antwoord op die vraag, geeft dit onderzoek wel aanleiding om het hier-en-nu in de soteriologie te benadrukken. Tegelijkertijd roept het de vraag op of het wenkend perspectief van een hemel en/of een vernieuwde aarde niet nodig of heilzaam is voor het geloof van mensen.

Het zou goed zijn als dit onderzoek werd uitgebreid langs drie lijnen. In de eerste plaats naar een grotere onderzoeksgroep van toetreders, zodat duidelijker wordt of de conclusies van de interviews bij deze groep zijn te veralgemeniseren. In de tweede plaats is een uitbreiding naar gelovigen met een christelijke achtergrond relevant. Spelen bij hen dezelfde overwegingen rond 'redding en heil' als bij toetreders? Een derde lijn is die van longitudinaal onderzoek: hoe kijkt de onderzoeksgroep over vijf of tien jaar naar heil en redding?

Kerken, pioniersplekken en missionaire organisaties kunnen hun voordeel doen met dit onderzoek. Voor kerken is het goed om na te denken of ze én niet meer kunnen inzetten op een boodschap van rust in een chaotische wereld én op een boodschap van bevrijding van het 'ik'. Hoewel het beide tegenbewegingen zijn in de huidige cultuur, is er ook behoefte aan. Daarbij verdient het aanbeveling voor zowel kerk-mensen zelf als toetreders om het ongemak rond Jezus en vergeving van zonden te laten staan. Daarnaast bleek uit de interviews hoe belangrijk het is voor de missionaire praktijk dat mensen relaties onderhouden met mensen met een andere levensovertuiging. Via die relaties start in de meeste gevallen een toetredingsproces. Tot slot bleek voor het proces van toetreding opvolging (bijvoorbeeld een cursus) en de inbedding in een gemeenschap van groot belang.

Inhoudsopgave

1. Aanleiding en opzet van het onderzoek	6
1.1. Heil en redding van opzij	6
1.2. Heil en redding van onderaf - <i>ordinary soteriology</i>	7
1.3. Vraagstelling	8
1.4. Relevantie	9
1.5. Methodologie	10
2. Een <i>framework</i> voor een gelaagd narratief van een <i>ordinary soteriology</i>	12
2.1. 'Ordinary theology' en 'ordinary soteriology'	12
2.2. Heil, redding en soteriologie	13
2.3. Missio Dei en narrativiteit	15
2.4. Narrativiteit en gelaagdheid	16
2.5. Gelaagdheid in een seculiere cultuur	18
2.6. Een <i>framework</i> voor een gelaagd narratief van een <i>ordinary soteriology</i>	20
3. Heil en redding in een missionaire context – een analyse van bestaande onderzoeken	22
3.1. Bronnen	22
3.2. Heil en redding voor toetreders in Duitsland en de VS	23
3.3. Heil en redding in de Nederlandse missionaire context	24
3.4. Toetreders over heil en redding in Nederland	27
3.5. Reflecties op resultaten	29
4. Toetreders over heil en redding	33
4.1. Methodologie: interviewmethode, respondenten en analyse	33
4.2. Rust	36
4.3. Redding – uit lastige situaties en zinloos bestaan	38
4.4. Redding - uit de zonde	39
4.5. Jezus en God	40
4.6. Jezus – en het Evangelie in één minuut	41
4.7. Heil en redding in het dagelijks leven	42
4.8. Opvallend afwezig: aarde oud en nieuw	43
4.9. De rol van heil en redding in het toetredingsproces	44
5. Conclusies en aanbevelingen	45
5.1. De route	45
5.2. Toetreders over heil en redding	45
5.3. Toetreders, heil en redding en de praktijk van het leven	48
5.4. Verschillen tussen toetreders	48
5.5. Inbreng voor een <i>ordinary soteriology</i> en voor soteriologie	49
5.6. Zijstap: missiologische reflecties op het toetredingsproces	51
5.7. Aanbevelingen voor de kerkelijke praktijk	52
Bibliografie	55
Bijlage 1: Interviewprotocol	59
Bijlage 2: Machtigingsformulier	60

1. Aanleiding en opzet van het onderzoek

Het was in mijn eerste studiejaar en op een van de eerste bijbelkringavonden van de christelijke studentenvereniging. Een medekringlid vroeg: "Hoe zie jij Jezus, als profeet, priester of koning". Een voor mij bevrijdende vraag. Achteraf gezien had dat met twee dingen te maken. Ik groeide op in een milieu waarin het piëtistisch bekeringsdrama het dominante verhaal was (Paas, 2023, p. 21). Beking is je persoonlijk overgeven aan God en geloven dat Jezus Christus je zonden aan het kruis gedragen heeft; Jezus als priester. Tegelijkertijd, in ons gezin waren mijn ouders kerkelijk, maar vooral maatschappelijk actief. Ook zelf was ik politiek actief. Onbewust zag ik dat vooral als een plusje bij het geloof, als een vrucht van en niet als integraal onderdeel van Jezus' missie. De – overigens tamelijk piëtistische vraag – van het kringlid opende het perspectief om zaken op een andere manier aan elkaar te verbinden. Daarnaast was deze kring een plek waar we open in gesprek gingen over wat God en de Bijbel met ons deed, over onze vragen en overtuigingen.

1.1 Heil en redding van opzij

Niet voor niets beging ik met een persoonlijk verhaal. Deze scriptie gaat over het belang van verhalen rondom heil en redding van 'gewone gelovigen' en over de inhoud van die verhalen.

De laatste jaren staat het onderwerp 'heil' in relatie tot missie volop in de belangstelling. In Nederland is er veel onderzoek naar gedaan en er veel over geschreven (bijvoorbeeld Abrahamse et al., 2023; Paas, 2022, 2023; Stoppels, 2019). Er zijn twee belangrijke redenen voor deze toegenomen aandacht. De eerste is de gedachte dat een soteriologie waarbij het accent (bijna) geheel ligt op het plaatsvervangend lijden en sterven van Christus niet aansluit bij seculiere westerlingen (Garschagen et al., 2024; Okesson, 2020: 34; Paas, 2022: 324). Paas spreekt in dit verband van het piëtistisch bekeringsdrama. Dat 'drama' is gericht op het "enige nodige", het herstel van de relatie tussen God en mens (Paas, 2023: 55). Een dergelijk bekeringsdrama zou niet aansluiten bij veel seculiere westerlingen. Daarnaast spelen andere (theologische) factoren mee, zoals de toegenomen aandacht voor het koloniale verleden, voor de schepping en de lichamelijkheid van de mens. Een piëtistisch bekeringsdrama is soms letterlijk losgezongen van lijf, aarde en onrecht (vgl. bijvoorbeeld Paas, 2003 hfd. 4).

De tweede reden waarom heil in de belangstelling staat, is dat er bij christenen en in het bijzonder bij pioniers en voorgangers in missionaire contexten verlegenheid en onduidelijkheid is rond wat 'heil en redding' is (Paas et al., 2022). Deze reden is niet helemaal los te zien van de eerste. Op basis van veldwerk in het Verenigd Koninkrijk spreekt Wall zelfs van soteriologisch agnosticisme, met name rond verzoening en plaatvervanging (Wall, 2014: 19). Uit Nederlands onderzoek blijkt dat wat mensen als heil zien ook wisselt per missionaire plek (De Jonge, 2022, pp. 151, 177).

Blijkbaar staat er wat op het spel in Nederland en vermoedelijk breder in de westerse seculiere wereld: wat is 'heil en redding' vandaag de dag?

Vanuit de theologie zijn er globaal gezien drie perspectieven mogelijk op heil en redding: van boven, van opzij en van onder. Een benadering van boven is er een vanuit de academische theologie of een kerkelijk instituut. Het gaat dan om het formuleren van een theorie of concept van heil en redding.

Bij een benadering van opzij gaat het om reflecties van professionals op wat zij zien in het werkveld. Het is niet verwonderlijk dat missionaire werkers aandacht vragen voor heil en redding. Juist zij bewegen heen-en-weer tussen de bestaande kerken en mensen die niets kennen van het christelijk geloof. Veel recent onderzoek over soteriologie en missie in de Nederlandse context heeft een benadering van 'opzij'. (Bremmer, 2021; Jonge de, 2022; Paas, 2022, 2023; Paas et al., 2022; Stoppels, 2019; Wall, 2014). Missionaire werkers ervaren verlegenheid en ongemak om een kerkelijk heilsbegrip te vertalen naar een seculiere context. Of zoals Paas het verwoordt: "De secularisatie van de westerse cultuur heeft zichtbaar gemaakt dat in het piëtistisch bekeringsdrama een groot gebied in feite buiten het heil van God ligt: ons leven vóór onze bekering, ons lichaam, de wereld, de samenleving, relaties en vriendschappen" (Paas, 2023: 255, 256). Zo ontstaat er een gebied dat "leeg van God is" en dat is in de missionaire praktijk problematisch.

Bij een benadering van onderaf staan de ervaringen en overtuigingen van (nieuwe) gelovigen centraal. Het gaat er dan om hoe zij redding en heil zien en ervaren.

Redding en heil in een seculiere tijd is dus niet alleen van belang voor de academische theologie, maar ook en in het bijzonder voor de kerkelijke en missionaire praktijk.

1.2 Heil en redding van onderaf – *ordinary soteriology*

'Een benadering van onderaf' is geen theologische term. In dit onderzoek sluit ik daarom aan bij de insteek van 'ordinary theology' en 'ordinary soteriology' (Christie & Astley, 2009). In het volgende hoofdstuk staan die begrippen verder uitgewerkt. In de kern betekent *ordinary soteriology* de wijze waarop niet theologische geschoolde gelovigen heil en redding zien en daarop reflecteren.

Hoe nieuwe gelovigen zelf tegen heil en redding aankijken is nauwelijks bekend. Ook vanuit de missiologie is er weinig bekend hoe mensen die vanuit een niet christelijke achtergrond tot geloof komen heil en redding zien. Er is een aantal kleinschalige onderzoeken waar die stemmen wel aan bod komen (Kuiper, 2024; Roor & Van Duffelen, 2023). Maar zelfs als die stemmen wel aan bod komen, blijkt het ook lastig te duiden wat heil en redding is. Kuiper gaat op basis van interviews op zoek naar 'heelheid'. Roor en Van Duffelen deden onderzoek op een aantal pioniersplekken in Nederland en testten een 'betekeniskompas' uit. Dit kompas bestrijkt verschillende elementen van het mens-zijn (lichamelijk, sociaal, religieus e.d.). In hoofdstuk 3 komen deze en andere onderzoeken uitgebreider aan bod.

Omdat deze studie er een van onderaf is, is het belangrijk dat 'heil en redding' niet helemaal 'van boven' wordt ingevuld. Tegelijkertijd is een lege term weinig behulpzaam. Dat gaat zeker op voor een term als 'heil' dat voor veel mensen ouderwets of nietszeggend is. Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op wat ik in dit onderzoek versta

onder heil en redding. Hierbij vast een aantal onderdelen om tot een goede vraagstelling te komen.

In dit onderzoek is 'heil en redding' ingebed in het denken over de missio Dei, de overtuiging dat God zelf aan het werk is in deze wereld en dat mensen uitgenodigd worden om mee te doen in Zijn missie. Hierdoor ligt het accent minder op het persoonlijke (zielen)heil van mensen, maar meer op heilzame en reddende werk van God. Dat geeft ook ruimte voor een bredere, gelaagdere invulling van heil en redding (Paas, 2023: 104, 105). Binnen deze missio Dei benadering gaat de invulling van 'heil en redding' in dit onderzoek zowel om redding van als om redding tot (vergelijk Stoppels, 2019). Nadrukkelijk gaat het om beide aspecten. Het is mogelijk dat toetreders heil zien als alleen of primair het ingeschakeld worden in een groter hoopvol verhaal. Dat kan samengaan met de ervaring gered te zijn uit bijvoorbeeld zonde of slechte(re) leefomstandigheden, maar hoeft niet. Ook laat het de mogelijkheid open dat toetreders heil ervaren in de vorm van een piëtistisch bekeringsdrama: redding van de zonden, redding tot een eeuwig heil. Tot slot, christelijk varianten van heil en redding hebben ook altijd te maken met Jezus Christus (Brink van den & Kooi van der, 2012, p. 405).

Wat bovenstaande duidelijk maakt, is dat er nog weinig bekend is over een *ordinary soteriology* vanuit het perspectief van toetreders. Meer kennis kan vruchtbaar zijn. Het levert inzicht op wat mensen met een niet-christelijke achtergrond die tot geloof zijn gekomen zien als heil en redding. Dat zijn inzichten die zowel voor de missionaire praktijk als de academische doordenking van redding en heil in een seculiere context van belang zijn.

1.3 Vraagstelling

Deze overwegingen leiden tot de volgende onderzoeksvraag: *wat zien toetreders tot het christelijk geloof als 'heil en redding' en wat betekent dit voor een ordinary soteriology?*

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is antwoord nodig op een aantal deelvragen.

1. *Wat betekent heil en redding voor toetreders en welke rol spelen heil en redding in het proces van toetreding?*

Omdat het gaat over een soteriologie van onderaf, start het onderzoek bij de verhalen van toetreders zelf. Wat geven zij zelf aan wat zij zien als heil en redding? Daarbij komt ook aan bod hoe groot de rol van heil en redding is bij het toetreden tot het christelijk geloof. Om een beter antwoord te geven op deze vraag, is het van belang stil te staan bij twee andere (sub)vragen.

- 1a) *Welke consequenties heeft de (veranderde) visie op/ervaring van heil en redding van toetreders op de praktijk van het leven?*

Zoals hierboven beschreven, speelt bij de huidige discussies over soteriologie de mogelijke kloof tussen het leven van seculiere westerlingen en het piëtistisch bekeringsdrama een rol. Die kloof bestaat deels uit weinig aandacht voor het lichaam, de samenleving en het dagelijks leven. Daarom is er in dit onderzoek

juist ook aandacht voor deze aspecten van geloof naast het transcendente. Zien toetreders heil en redding in een andere levenswijze als het gaat om bijvoorbeeld relaties, samenleven en dagelijkse keuze? Hoe werkt dat uit in het leven en in hoeverre speelt dat mee bij het proces van toetreding?

1b) Hoe zijn mogelijke verschillen in perspectief op heil en redding tussen toetreders te verklaren?

Het boeiende van een soteriologie van onderaf is dat het resulteert in veel persoonlijke verhalen. Die verhalen en wat toetreders als heil en redding zien, kunnen heel verschillend zijn. De vraag is wat ze verschillend maakt. Daarbij is uiteraard oog voor het feit dat een proces van toetreding altijd in een bepaalde context plaatsvindt. Die context bestaat zowel uit het leven en omgeving van de toetreders als de omgeving en gemeenschap waar tot toegetreden wordt.

2. *Wat betekenen de antwoorden op vraag 1 voor een ordinary soteriology en voor soteriologie in het algemeen?*

Zijn er op basis van de inzichten van de toetreders algemene lijnen te trekken naar een soteriologie van onderaf? En zo ja, welke lijnen zijn dat dan? Daarnaast is de vraag wat er nodig is om een soteriologie van onderaf verder te ontwikkelen.

Verhalen van toetreders zijn interessant en noodzakelijk voor een *ordinary soteriology*. Maar net zoals je het voetbalspel niet alleen kunt definiëren aan de hand van ervaringen van mensen die dat voor het eerst spelen, is het verstandig een soteriologie niet alleen te laten bepalen door de verhalen van een aantal toetreders. De vraag die opkomt is op welke wijze de inzichten van toetreders verdisconteerd worden in een meerstemmige soteriologie.

3. *Op welke wijze kan een soteriologie van onderaf de kerkelijke praktijk verder helpen?*

Een aanpak van onderaf levert niet alleen inzichten op voor een soteriologie (van onderaf) en theologie in het algemeen, maar ook voor de praktijk. De vraag is wat de inzichten uit dit onderzoek opleveren voor de kerkelijke praktijk, denk aan accenten in het vertellen van en over het Evangelie, of inzichten voor activiteiten en het vormgeven van een geloofsgemeenschap.

1.4 Relevantie

Met dit onderzoek wil ik zowel een bijdrage leveren aan het huidige theologische debat over soteriologie (van onderaf) als voeding geven aan de kerkelijke en missionaire praktijk.

Wat betreft het huidige theologische debat kan dit onderzoek nieuwe inzichten opleveren of inzichten verrijken. Theologisch is soteriologie in beweging en het begrip geeft ruimte voor verdere ontwikkeling (Estes, 2011; George & Harold, 2021). Die verrijking kan plaats vinden op in ieder geval twee gebieden. Allereerst feitelijk over hoe toetreders zelf heil en redding ervaren en omschrijven. Die inzichten zijn behulpzaam bij

het verwoorden van een meer gelaagde soteriologie.¹ Welke elementen van heil die zij zien als relevant zijn in een huidige gereformeerd-evangelicale soteriologie onderbelicht? Ook zal duidelijk worden of de verlegenheid rondom het piëtistisch bekeringsdrama vooral iets is wat ervaren wordt door missionaire werkers of dat dit ook grond heeft in de ervaring van toetreders zelf. Een tweede gebied waarop dit onderzoek theologisch van belang kan zijn, is de verdere doordenking van een *ordinary soteriology*. Wat leveren data van gelovigen zelf op en op en op welke wijze zijn die zinvol te verdisconteren in een soteriologie?

Naast een bijdrage aan de soteriologie beoog ik met dit onderzoek ook een bijdrage te leveren aan de missionaire en kerkelijke praktijk. Dat doe ik primair door inzicht te bieden in wat toetreders als heil en redding zien. Voor de praktijk is dat een belangrijk inzicht. Het maakt uit voor activiteiten en inhoud van cursussen, gesprekken en preken of mensen toetreden vanwege (een combinatie van) ervaren schuld en zonde, vanwege het feit dat ze verlangen naar vrede en recht in het hier en nu of de wens onderdeel te zijn van een groter verhaal of een gemeenschap. Dat geldt overigens niet alleen voor de missionaire praktijk, maar vermoedelijk ook voor veel jongeren én ouderen die opgegroeid zijn met het christelijk geloof en onderdeel zijn van een seculiere cultuur.

1.5 Methodologie

In dit onderzoek sluit ik op hoofdlijnen aan bij de methodologie van Christie en Astley (Christie & Astley, 2009): een combinatie van literatuurstudie en interviews. Christie en Astley onderzochten in vier parochies van de Anglicaanse kerk in Engeland wat bezoekers als heil ervaarden. Hun insteek was een *ordinary soteriology*. Dat definiëren ze als: "Ordinary soteriology, by extension, is the account of what Jesus does for human salvation that is offered by those who have received little or nothing by way of formal theological education" (Christie & Astley, 2009: 177). Hun methode van onderzoek bestond uit het interviewen (semigestructureerd) van bezoekers, waarbij er veel ruimte was voor de geïnterviewden om zelf te vertellen. Daarbij legden de onderzoekers zelf het accent bij de rol van zonde en de kruisdood van Jezus (ibidem: 181).

Literatuurstudie

De literatuurstudie kent twee onderdelen. Het eerste onderdeel bestaat uit verhalen van heil en redding van onderaf. Wat is de functie van die verhalen, wat is de toegevoegde waarde van het perspectief van onderaf en op welke wijze kunnen dergelijke verhalen de theologie verder helpen? Hierbij neem ik als vertrekpunt het werk van Christie en Astley, Paas en Okesson (Christie, 2005; Christie & Astley, 2009; Okesson, 2020; Paas, 2022, 2023). Deze laatste twee missiologen leggen de nadruk zowel op een theologie van onderaf als - mede daardoor - ook op een gelaagde soteriologie. Een soteriologie die niet

¹ In het Engels wordt wel gesproken van een 'thick soteriology' (Okesson, 2020). In navolging daarvan spreekt Paas over een 'dikke soteriologie'. Ik kies voor de term 'gelaagde soteriologie'. 'Dik' heeft in de Nederlandse taal een andere gevoelswaarde. Daarnaast sluit 'gelaagd' goed aan bij de metafoer die Okesson zelf gebruikt van het weven. Door het heen-en-weer bewegen tussen christelijke gemeenschap en de samenleving ontstaan nieuwe lagen in het heilsverhaal (Okesson, 2020).

alleen of niet primair gaat over zonde en kruisdood, maar meerdere lagen kent. Denk daarbij aan vrijheid, gerechtigheid, duurzaamheid e.d.. In hoofdstuk 2 zijn de resultaten te vinden, naast een uitgebreidere verantwoording van de keuze voor die literatuur en de wijze van analyse daarvan.

Het tweede onderdeel van de literatuurstudie – hoofdstuk 3 – is een inventarisatie van bestaande onderzoeken over heil en redding in een missionaire context. Daarbij vindt zowel een analyse plaats van buitenlandse onderzoeken over toetreders en heil, van Nederlandse studies van 'heil en redding van opzij' als van twee studies die direct gaan over hoe toetreders aankijken tegen heil en redding. Ook dat hoofdstuk start met een verantwoording van de keuze voor de gekozen onderzoeken en de wijze van analyse.

Interviews

De kern van dit onderzoek vormen de gesprekken met toetreders zelf, de interviews. Toetreders zijn in dit onderzoek mensen die opgegroeid zijn in een niet-christelijke setting en zelf aangeven in de afgelopen vijf jaar te zijn toegetreden tot het christelijk geloof. Het gaat hierbij dus niet om herintreders; mensen die wel christelijk opgevoed zijn, dat geloof de rug hebben toegekeerd en vervolgens dat weer omarmd hebben.

Net als bij Christie en Astley zijn interviews en analyse daarvan de belangrijkste onderzoeksmethode. Juist omdat bij een theologie van onderaf draait om de verhalen van de mensen zelf, is het essentieel niet te veel te sturen in de vraagstelling. De inzet bij dit onderzoek is dan – in tegenstelling tot Christie en Astley – niet primair semigestructureerde interviews, maar een die aansluit bij de 'narratieve identiteit' van McAdams (McAdams, 2018). Hierbij staat het verhaal van de geïnterviewde centraal. Bij de narratieve identiteit gaat het vooral om hoe iemand geworden zoals hij of zij zo geworden is. Juist door *storytelling* kan naar voren komen wat mensen echt belangrijk vinden (ibidem, 360, 364). Resultaten van de analyse van de interviews zijn te lezen in hoofdstuk 4. Die resultaten worden voorafgegaan door een uitgebreidere methodologie achter de opzet en analyse van die interviews. In dat hoofdstuk zijn tevens antwoorden te vinden op de eerste twee deelvragen: wat betekent heil en redding voor toetreders en welke rol spelen heil en redding in het proces van toetreding?

Conclusies en aanbevelingen

Deze studie sluit af met enkele conclusies: wat betekenen de antwoorden op deze eerdere vragen voor een soteriologie van onderaf? Ook geef ik een aantal aanbevelingen voor kerkelijke en theologische praktijk rond missie en soteriologie.

2. Een *framework* voor een gelaagd narratief van een *ordinary soteriology*

Dit hoofdstuk is niet alleen een eerste verkenning en explicitering van kernbegrippen die te maken hebben met een *ordinary soteriology*. Het vormt ook een theoretische basis voor de interviews en de duiding daarvan. De begrippen en de samenhang daartussen uit dit hoofdstuk vormen een *framework* voor de duiding van de (empirische) inzichten uit de volgende hoofdstukken. Omdat in een *framework* de verbindingen tussen de verschillende elementen essentieel is, komen hieronder per paragraaf telkens een aantal begrippen in samenhang aan bod. Als eerste 'ordinary theology' en 'ordinary soteriology', vervolgens soteriologie, heil en redding. De derde paragraaf gaat over missio Dei en narrativiteit, vervolgens komt gelaagdheid in relatie tot narrativiteit aan bod. In paragraaf 5 gaat het om gelaagdheid en een seculiere context. Het hoofdstuk sluit af met een aanzet voor een *framework* van een gelaagd narratief van een *ordinary soteriology*.

2.1 'Ordinary theology' en 'ordinary soteriology'

In de inleiding kwam het nadrukkelijk naar voren; dit onderzoek wil een bijdrage leveren door het perspectief te schetsen van een 'ordinary soteriology'. Hieronder een korte duiding van 'ordinary soteriology', mede in het licht van 'ordinary theology'.

Zoals in de inleiding beschreven sluit deze studie aan bij het gedachtegoed van *ordinary soteriology*. Deze vorm van soteriologie is gebaseerd op *ordinary theology*. Jeff Astley ontwikkelde dit concept in 2002. In een recenter artikel omschrijft hij – samen met anderen – *ordinary theology* als: "the theological beliefs and processes of believing that find expression in the God-talk of those believers and unbelievers who have received no or little scholarly theological education. It is essentially lay, in the sense of non-expert theology: a form of 'reflective God-talk' that is different in degree, but not in kind, from its more conceptual, impersonal and systematic cousin, academic (and often ecclesiastical) theology" (Francis et al., 2022, p. 2).

Om een aantal redenen is een dergelijke benadering passend voor dit onderzoek. Allereerst natuurlijk omdat het gaat om een benadering van onderaf. Daarnaast gaat het niet alleen om de theologische overtuigingen, maar ook om de 'processen van geloven', zowel van gelovigen als niet-gelovigen. Toetreders zijn mensen die juist dat proces zijn aangegaan, van niet-gelovig (of in ieder geval niet-christelijk) naar gelovig (of christelijk). Verder is 'reflective God-talk' een mooie uitdrukking – het laat heel nadrukkelijk zien dat theologie en theologiseren voor iedereen is, niet alleen voor diegenen met een theologieopleiding. Voor onderzoekers is het vooral zaak om goed te luisteren naar die 'reflective God-talk'. Dat vraagt theologische geschoolde oren om de niet altijd samenhangende reflecties te kunnen duiden (Christie, 2005, p. 179).

Astley ontwikkelde samen met Christie op basis van de *ordinary theology* een *ordinary soteriology*. "Ordinary soteriology, by extension, is the account of what Jesus does for human salvation that is offered by those who have received little or nothing by way of formal theological education" (Christie & Astley, 2009; 177). Ook hier gaat om inhoud, processen en de kunst van het theologisch luisteren.

Deze *ordinary theology* of *soteriology* is niet de enige of zelfs de belangrijkste inbreng in de soteriologie. Naast deze inzichten van onderaf, is er ook andere inbreng,

zoals die van de academische theologie, uit officiële kerkdocumenten of uit praktijken.² Aangezien mensen altijd in een bepaalde context tot geloof komen, is die andere inbreng van invloed op hun eigen *ordinary theology*.

Er is een aantal redenen waarom deze *ordinary soteriology* belangrijk is. Allereerst omdat er tot nog toe weinig bekend is over zo'n soteriologie (zie vorige hoofdstuk). Een tweede reden is dat een dergelijke benadering aansluit bij de ervaringen van mensen zelf (Paas, 2023, p. 37). Een extra reden om te luisteren naar de stem van onderaf, heeft te maken met de huidige Westerse samenleving. We leven in een tijd waarin de ervaringen van mensen belangrijk wordt gevonden (*age of authenticity*). Juist in zo'n tijd is het belangrijk die stemmen in de theologie te verdisconteren (Roest, 2018, p. 367).

Voor dit onderzoek heeft dit een aantal consequenties. Als eerste: de inbreng van toetreders staat centraal. Dat betekent ten tweede alertheid op invloeden vanuit een context van zowel de samenleving als ook theologische bronnen. Denk aan kerken, cursussen, boeken en online content. Een derde opmerking is dat dit onderzoek primair een bijdrage wil leveren aan een *ordinary soteriology* en niet een volwaardige nieuwe soteriologie pretendeert te zijn.

2.2 Heil, redding en soteriologie

Centrale begrippen in dit onderzoek zijn 'heil' en 'redding'.

In de Nederlandstalige literatuur over heil en redding in een seculiere tijd zijn er verschillende omschrijvingen van 'heil' te vinden, variërend van een definitie tot losse duidingen. In een boek over heil in een seculiere tijd sluit Schaeffer zich aan bij de Amerikaanse theoloog James K. Smith. "Heil wil zeggen: vanuit wat Jezus Christus deed (toen) met het oog op later (toekomst)- en wat dat voor het leven vandaag betekent" (Schaeffer, 2023, p. 75). Stoppels geeft bij de aanvang van zijn lectoraat bij de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) over heil en missionaire initiatieven een klassieke omschrijving van heil: "het goed dat God in Jezus Christus geschonken heeft" (Stoppels, 2019, p. 8). In zowel deze definitie als die van Schaeffer klinkt vooral een benadering van bovenaf door. Voor het onderzoek naar praktijken of geluiden van onderaf, zoals Stoppels wil, voldoet een dergelijke omschrijving minder. Vandaar dat Stoppels vlak na zijn meer formele omschrijving een werkdefinitie geeft voor zijn onderzoek. "Bij heil denken we – voorlopig – aan de relationele kwaliteit van individuele mensenlevens en van samenlevingsverbanden en verbonden en daarmee ook aan zinbeleving" (Stoppels, 2019, p. 8).³ Ook bij een aantal andere CHE-onderzoekers is te zien dat het begrip heil vooral wordt gebruikt om duidelijk te maken dat heil meer omvat dan verzoening tussen God en mens. Zo omschrijven Roor en Van Duffelen heil als volgt: "Alles wat het sociale, psychische, spirituele, lichamelijke en/of maatschappelijke welzijn van mensen bevordert of herstelt en hen een hoopvol perspectief biedt in het zowel hier en nu en/of voor na dit leven" (Roor & Van Duffelen, 2023, p. 7). Abrahamse – ook CHE – schrijft betrekkelijk losjes en zonder verder andere termen uit zijn omschrijving te duiden: "Heil is het omvattende woord voor redding, bevrijding, heling, geluk, en een algehele toestand van 'heelheid' zo je wilt (Abrahamse, 2023, p. 148).

² Vergelijk de benadering van Watkins van vier verschillende stemmen in de theologie. De 'espoused voice' is vergelijkbaar met 'ordinary theology' (Watkins, 2020). Watkins benadrukt het belang van consonantie van de verschillende theologische stemmen.

³ De nadruk op relaties is mede ingegeven door het feit dat het onderzoek zo beter past in het CHE-brede onderzoeksagenda (Stoppels, 2019, p. 8).

Het voordeel van de omschrijvingen van heil door de CHE-onderzoekers is dat deze gemakkelijk kunnen aansluiten bij ervaringen van mensen, toetreders of mensen die min of meer actief zijn in de kerk. Het gaat ook hier om een benadering van onderaf. Een mogelijk nadeel is dat de wisselwerking met de andere stemmen in de theologie verdwijnt omdat heil helemaal kan opgaan in het platte vlak en God achter de belevingshorizon verdwijnt. Wat belangrijk is, is dat er ruimte is voor transcendentie en dat de er raakvlakken zijn tussen een *ordinary soteriology* en andere theologische inzichten.

Als eerste die ruimte voor transcendentie. Terecht benadrukt Paas in zijn boek over heil en redding dat er aan twee dingen recht gedaan moet worden. Namelijk dat mensen culturele wezens zijn en dat een ontmoeting met God dus niet buiten onze ervaringen om kan. Tegelijkertijd, het tweede, is dat die ervaringen niet samenvallen met God (Paas, 2023, p. 36). In deze studie sluit ik aan bij hoe Paas' Centre for Church and Mission spreekt over heil en redding. "In de Bijbel verwijst het woord naar wat God gedaan heeft. Hoe God de schepping gered heeft of zal redden van de effecten van het kwaad, zonde, etc. Zoals Gods 'salvation' zichtbaar werd in de bediening van Jezus. In het onderzoek heeft 'salvation' een religieuze betekenis en wijst het begrip naar een transcendente bevrijding van lijden of het ervaren/in relatie staan tot de transformerende transcendentie. In het christelijk geloof betekent dit dat heil is gekoppeld aan Gods handelen, en daarmee aan het leven, de bediening, het sterven en de opstanding van Jezus Christus" (geciteerd in Bremmer, 2021, p. 7).

Naast aandacht voor transcendentie is het belangrijk dat een omschrijving van redding en heil aansluit bij hoe theologen over soteriologie (de studie van heil en redding) schrijven. Christelijke soteriologie heeft altijd te maken met heil en redding. Het Griekse woord *soteria* heeft een bredere betekenis dan alleen 'redden' zoals we dat in de Nederlandse context doorgaans gebruiken. Het gaat om redden, bevrijden, verlossen, heel maken en/of gelukkig maken (Van den Brink & Van der & Kooi, 2012, p. 405; Estes, 2011, p. 2215; Morse, 2011, p. 480). Heil en redding kunnen in een christelijke soteriologie niet om de persoon en het werk van Jezus Christus heen (Van den Brink & Van der & Kooi, 2012, p. 405 e.v.; Root, 1986, p. 146)⁴: zonder Jezus geen heil en redding. Sommige theologen specificeren dat door te stellen dat soteriologie altijd (ook) gaat over de verzoenende kruisdood van Jezus Christus (Christie, 2005, pp. 180, 181; Estes, 2011, p. 2215). Ondanks het feit dat veel theologen een aantal dezelfde elementen noemen die onderdeel zijn een christelijke soteriologie, is er ook discussie over welke dat moeten zijn en de waarde van die elementen. Duidelijk is dat er geen eenduidige soteriologie is. Hoewel velen een bepaalde reddingsleer aanhangen, zijn er in de kerkgeschiedenis weinig expliciete conciliaire uitspraken geweest over de soteriologie, in tegenstelling tot bijvoorbeeld over de christologie (Christie, 2005, p. 180).⁵

Overigens juist het gebruik van de term redding impliceert dat er sprake is van een 'voor' en 'na', zonder dat die cesuur voor iedereen heel duidelijk hoeft te zijn. "Soteriology presumes two states of human existence, a state of deprivation (sin, corruption) and a state of release from that deprivation (salvation, liberation), and an event that produces a change from the first state to the second (Root, 1986, p. 144).

⁴ Niet voor niets staat het gedeelte over soteriologie bij Van den Brink en Van der Kooi in een hoofdstuk over Jezus Christus.

⁵ In de belijdenis van Nicea-Constantinopel staan in ieder geval twee zinsneden die wel expliciet gaan over soteriologie. "Hij is voor ons, mensen, en omwille van ons heil uit de hemel neergedaald." En: "Hij werd voor ons gekruisigd."

Bovenstaande heeft een paar consequenties voor deze studie. Dit onderzoek gaat over heil én redding, het immanente en het transcendente. Daarbij is er expliciet aandacht voor Jezus en Zijn rol als het gaat om heil en redding. Tegelijkertijd geven de begrippen heil en redding ruimte voor een brede interpretatie en beleving.

2.3 Missio Dei en narrativiteit

Om de relatie tussen de inzichten van toetreders en narrativiteit (volgende paragraaf) goed te begrijpen, is het zinvol om eerst stil te staan bij missio Dei en narrativiteit. Dat kan kort, omdat er veel geschreven is over de missio Dei (Bosch, 1991; Guder, 2000; Wright, 2006).

Het is niet voor niets dat in de missiologie - ook de laatste decennia in de gereformeerde en evangelicale missiologie - meer aandacht en ruimte is voor narrativiteit. Dat heeft mede te maken met het omarmen van een missio Dei-benadering. Missionair zijn is volgens deze benadering je onderdeel weten, als gezondene, van de missie van God met deze wereld (Guder, 2000; Wright, 2006).

Op twee manieren versterkt missio Dei de aandacht voor een meer narratieve benadering van het heil. Als eerste doordat de focus vaak komt te liggen op het (bevrijdende) verhaal van God in en met deze wereld, een verhaal dat de Bijbel vertelt. De hermeneutiek krijgt dan een meer narratieve insteek. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de ondertitel van het boek van Chris Wright *The Mission of God: Unlocking the Bible's Grand Narrative* (Wright, 2006). Of zoals Hunsberger het verwoordt in zijn artikel over missionaire hermeneutiek: "The *framework* for biblical interpretation is the story it tells of the mission of God and the formation of a community sent to participate in it" (Hunsberger, 2011, p. 310). De Bijbel wordt dan primair gezien als de neerslag van verhalen of het grote verhaal van hoe God redding en heil brengt. In het verlengde daarvan is het doel van de bijbelverhalen volgens Hunsberger dat die missie doorgaat en niet alleen een verslagen zijn van toen en daar (ibidem, p. 311).⁶

De tweede manier waarop de missio Dei nadruk legt op narrativiteit is dat mensen en gemeenschappen onderdeel zijn van de missio Dei. Ze zijn niet alleen ontvangers van het grote verhaal, maar ook participanten en mede doorgevers (Bosch, 1991). In hun eigen (lokale) context vertalen mensen en gemeenschappen het grote verhaal naar een verhaal voor henzelf (Hiebert, 1994; Hunsberger, 2011, p. 314; Van der Toren - Lekkerkerker, 2021, pp. 390, 392).⁷

Kortom, door de aandacht voor de missio Dei is er meer aandacht voor zowel het verhalende karakter van de Bijbel als de verhalen van onderaf, van mensen uit Bijbelse tijden en mensen vandaag de dag die onderdeel zijn van, reageren op en medevormgeven aan de missie van God.

⁶ Zie bijvoorbeeld ook het hoofdstuk van Hanneke de Pater- Bakker in het boek over *Heil in een seculiere tijd*. Zij pleit om de Bijbel te zien als een hoopvol narratief. Juist in missionaire contexten zou dat vruchtbaar zijn (Pater de - Bakker, 2023).

⁷ George en Harold hebben het zelfs over *Motus Dei*, God die in beweging is en (groepen) mensen die in beweging zijn over de wereld om te benadrukken dat het Evangelie telkens weer op nieuwe plekken een andere vertaling vindt (George & Harold, 2021).

2.4 Narrativiteit en gelaagdheid

Narrativiteit is dus belangrijk in de missiologie, zeker bij een benadering van onderaf. Niet voor niets begint Paas (2023) zowel in zijn introductie als in het eerste hoofdstuk van zijn boek over 'heil en redding in deze tijd' met een persoonlijk verhaal. Hij verwijst daarbij naar Wettstein, religie als theater, het spelelement en de rol van verbeeldingskracht. Hiermee benadrukt hij niet alleen het belang van een *ordinary soteriology*, maar ook van de persoonlijke verhalen die dat voeden (pp. 31-33). Mensen proberen zin aan het leven te geven of die zin te duiden door verhalen te vertellen (Mann, 2015, p. 47). Door die persoonlijke verhalen kan een gelaagdere kijk op redding en heil ontstaan. Eerst komt het narratieve zelf aan bod, vervolgens de gelaagdheid van de verhalen.

In het laatste kwart van de 20e eeuw kwamen allerlei vormen van narratieve theologie op. Daarbij gaat het niet zozeer om één coherente school, maar fungeert narrativiteit als een thema dat op verschillende manier wordt uitgewerkt. Dat dit thema opkwam had te maken met verschillende factoren, zoals de rol van geloof in een post-christelijke tijd, geloof en theologie in niet-westerse contexten en het accent op het verhalende in de Bijbel zelf (Stroup, 2011, p. 331).

In 1986 schreef Michael Root een artikel getiteld 'The Narrative Structure of Soteriology' (Root, 1986). Zijn uitgangspunt is: "The soteriological task within Christian theology is then to show how the Christian story is the story of human redemption" (p. 147).⁸ Inzichten en ideeën uit dit artikel zijn behulpzaam bij het verhelderen van de relatie tussen narrativiteit en soteriologie.

Als eerste: wat en hoe iemand vertelt over wat 'heil en redding' voor hem of haar is, ontstaat niet in een vacuüm. Er is al een christelijk verhaal, een persoon heeft een bepaalde geschiedenis en wordt zelf onderdeel van dat verhaal (p. 147). Overigens, dit 'onderdeel worden van' speelt minder een rol als iemand het verhaal van redding en heil vooral ziet als een illustratie van verlossende elementen in zijn eigen leven in plaats van daadwerkelijk redding (ibidem).

Een tweede element heeft te maken met hoe verhalen werken. Root volgt anderen als hij stelt dat het plot van elk verhaal draait om een probleem, spanning en het oplossen daarvan. Het zal niet geheel toevallig zijn dat in de (al eerder aangehaalde) definitie van soteriologie die Root zelf gebruikt de spanning en oplossing expliciet aan bod komen. "Soteriology presumes two states of human existence, a state of deprivation (sin, corruption) and a state of release from that deprivation (salvation, liberation), and an event that produces a change from the first state to the second" (p. 144).

Naast een plot, hebben verhalen en het interpreteren van verhalen ten derde te maken met patronen. Mensen verwachten bepaalde patronen te zien. Daarbij speelt Jezus volgens Root altijd een rol in die verhalen en patronen. Wat die rol van Jezus is, ligt niet helemaal vast en is niet per se het unieke reddende werk van Jezus zelf. "Soteriological significance may be found in a web of patterns which only this one story can fully instantiate" (Root, 1986, p. 153). Dat web van patronen duidt op een gelaagdheid of in ieder geval een complexiteit van verhalen van redding en heil.

⁸ Dit artikel is een voorbeeld dat narrativiteit niet per se een benadering van onderaf hoeft te zijn. Root ziet juist een taak voor de academische theologie om de patronen in het christelijke verhaal te ontdekken om zo duidelijk te maken het een verhaal is dat draait om redding (pp. 152, 153).

Waar Root minder aandacht voor heeft is de vraag wat die soteriologische narratieven precies zeggen en hoe de narratieven zich verhouden tot de realiteit.⁹ Zo gaat hij niet in op de soteriologie van andere godsdiensten of levensbeschouwingen. Root schreef dit artikel in de jaren '80. Ondertussen zijn we beland in een tijd van *fake news* en *conspiracy theories*. Bij een narratief van onderaf, waarbij mensen patronen willen herkennen en graag op zoek gaan naar een plot met spanning en oplossing daarvan, is de kans aanwezig dat er verhalen ontstaan die wel raken aan een traditioneel christelijk verhaal, maar die op bepaalde punten fictief zijn. De neiging van mensen om patronen te herkennen en verbanden te zien, kan bijvoorbeeld leiden tot complottheorieën (Bessi et al., 2015).

Het feit dat veel verhalen gelaagd zijn, geeft inzicht bij het analyseren van narratieven. Verhalen, met uitzondering van veel kinderboeken en een heel aantal films, zijn complex, gelaagd (*thick stories*). Dat wil zeggen dat in een scenario van probleem, spanning, oplossing blijkt dat mensen met verschillende emoties zitten, er *plot twists* zijn en omstandigheden kunnen veranderen waardoor de ideeën of praktijken van een hoofdpersoon beïnvloed worden. Narrativiteit en gelaagdheid gaan dus vaak samen op, maar niet noodzakelijkerwijs.

Er is een aantal redenen om stil te staan bij gelaagdheid van het verhaal in relatie tot soteriologie.

Als eerste, zoals hierboven al aantal keer aangegeven: bij persoonlijke verhalen speelt de context een grote rol. De cultureel antropoloog Geertz pleitte ook in de theologie voor een *thick description* van verhalen van mensen, juist vanwege die context. Hij gebruikt het voorbeeld van een knipoog. Zonder een beschrijving van de context is onduidelijk wat de betekenis van een knipoog is, terwijl het feit van de knipoog blijft staan (Thompson, 2008, p. 53). Een 'dunne', een minder gelaagde beschrijving zou de realiteit minder goed beschrijven.

Daarnaast, als het zo is dat redding en heil te maken heeft met de menselijke conditie, met een voor en na én met transcendentie – zoals hierboven betoogd – dan lijkt gelaagdheid voor de hand te liggen. Mann waarschuwt er in dit verband voor dat we niet in de val van een dun verhaal moeten stappen die de 'complexiteiten van het relationele zelf' versimpelt. Een andere val is die van een dun verhaal van verzoening die die complexiteit niet erkent (Mann, 2015, p. 71). In het algemeen is het zo dat gelaagde verhalen de realiteit meer recht doen. Zo houdt Miroslav Volf een pleidooi voor een 'thick Christian faith'. Juist een minder gelaagde variant zorgt in zijn ogen voor een zelotische vorm van geloof met simpele waarheden waarin de neiging tot geweld kan groeien. "Thick" and committed practice will help generate and sustain a culture of peace" (Volf, 2011, p. 40).¹⁰

De theoloog en oud-zendeling Greg Okesson gebruikt een aansprekende metafoor voor het belang van de logica achter gelaagde verhalen: die van het weven. Zijn stelling is dat als mensen bewegen tussen een seculiere (dagelijkse) leefwereld en het christelijk geloof de verhalen van geloof en redding gelaagder (*thicker*) worden. Net als bij een weefgetouw de heen-en-weerbeweging de stof dikker maakt (Okesson, 2020, p. 5). Daarmee zijn we aangekomen bij de relatie tussen narratieve gelaagdheid en een seculiere cultuur.

⁹ Overigens, juist doordat Root zijn betoog inzet vanuit de academie is de kans dat in zijn benadering allerlei verhalen een eigen leven gaan leiden minder groot, verhalen moet zich verhouden tot de academische reflecties op soteriologie (zie bijvoorbeeld p. 154).

¹⁰ Overigens, dit betoog van Volf laat zien dat die minder gelaagde narratieven er wel degelijk zijn.

2.5 Gelaagdheid en een seculiere cultuur

Juist in een context waarin veel mensen niet in een god geloven ontstaat er voor gelovigen een pendelbeweging. Zij moeten zich verhouden tot een seculiere leefomgeving en bewegen zich tussen verschillende domeinen of publieken. Zo kunnen christenen zich op zondag of in een thuissituatie bevinden in een christelijk publiek en door de week op een plek waar de (impliciete) norm heerst dat het geloof in een bovennatuurlijke realiteit uit de tijd is.

Gebrek aan beweging tussen verschillende publieken is mede voedingsbodem geweest voor een oppervlakkige, minder gelaagde soteriologie volgens Okesson. Westerse theologie had zich afgescheiden van de publieke sfeer en zich opgesloten in kerken en seminaries. "The lingering assumption behind our theological heritage is that theology is a sacred discipline having nothing to do with the secular world" (Okesson, 2020, pp. 26, 27). Deze constatering¹¹ vormt de opmaat in het betoog van Okesson naar een voor deze studie meer relevante (en beter onderbouwde) gedachtegang – de beweging tussen de publieke ruimte en het christelijk geloof en de impact op theologie, missiologie en het perspectief op heil en redding.

In het West-Europa van de afgelopen 1000 jaar vielen de publieke sfeer en het christelijk geloof meer samen dan nu¹² en daardoor was er minder voedingsgrond voor gelaagde verhalen. Gelaagde verhalen ontstaan vooral bij de beweging van mensen tussen verschillende contexten. Als de overtuigingen in de kerk overeenkomen met die in de samenleving, is de kans groter dat er een minder gelaagd verhaal ontstaat.

Met de komst van de Verlichting werd het onderscheid tussen een sacraal en een profaan domein groter. Theologie ontwikkelde zich en richtte zich met name op dat sacrale domein, waardoor er weinig wisselwerking was met het publieke (profane) domein (Okesson, 2020, p. 29).

Langzamerhand ontstond een meer seculiere cultuur, met een ontwikkeling van een religieuze collectiviteit naar een meer seculiere individualiteit (ibidem, 43). Het publieke domein werd volgens Okessons steeds gelaagder en complexer en veranderde steeds sneller. Maar er ontstond daarmee ook een mismatch tussen de meer academische theologie die vanuit het sacrale dacht en het seculiere gelaagde publieke domein (Okesson, 2020, p. 32).

In de theologie kwam de missiologie juist op om die kloof tussen sacraal en seculier te dichten. Dat lukt aanvankelijk maar mondjesmaat. Er ontstond weinig verbinding tussen de 'mainstream' theologie en de missiologie. Missioloog Bosch verzuchtte zelfs dat "Missiology became the theological institution's department of foreign affairs, dealing with the exotic but at the same time peripheral" (Bosch, 1991, p. 492).

Okesson concludeert: "We encounter the public realm thickly, while trying to witness to it thinly" (Okesson, 2020, p. 32). Dit heeft volgens de Amerikaanse theoloog twee oorzaken. Allereerst is dat de weerstand om zich te verhouden tot de complexiteit van het publieke domein. Een tweede oorzaak is een expliciet soteriologische: "limitations in how we interpret (and embody) the salvation offered to us in Jesus Christ and through local congregations" (Okesson, 2020, p. 32). Het verhaal van heil en redding is volgens hem te weinig aards en lichamelijk.

¹¹ In hoeverre deze stelling feitelijk juist is, valt buiten het onderwerp van dit onderzoek.

¹² Op deze stelling valt wel wat af te dingen (Paas, 2015, pp. 44–54), maar het christelijk geloof was wel meer onderdeel van de cultuur en een actief gelovige minderheid werd gedragen door een minder actieve meerderheid (ibidem, 54).

Paas' betoog in *Vrede op aarde* sluit hierbij aan. Ook hij legt de vinger bij de opkomst van een seculiere cultuur en de sprakeloosheid rond 'redding en heil'. In een christelijke beschaving lag het accent op redding in de verticale dimensie, de relatie met God. De reden hiervoor is dat in een christelijk cultuur de horizontale relatie, de invloed van geloof op het handelen en de samenleving vanzelfsprekend was. "Wanneer de cultuur zich begint los te maken van religie, betekent dit echter ook dat het bekeringsdrama verweesd achterblijft. Of beter gezegd: het trekt zicht terug in een domein waar de superieure christelijke achtergrondcultuur nog bestaat, de kerk" (Paas, 2023, pp. 247, 248).

Gemeenschappen spelen een belangrijks rol in zowel het betoog van Okesson als – in iets mindere mate – Paas. Daarbij gaat het niet alleen om de gemeenschap als instrument, maar ook als vindplaats of teken van heil. Ook andere auteurs over missie vandaag de dag benadrukken het belang van die (lokale) geloofsgemeenschap (Barentsen & Blok, 2024; Toren van der - Lekkerkerker, 2021; Wolters, 2024). Gemeenschappen zelf zijn niet object van onderzoek hier, maar kunnen dus wel een rol spelen in de verhalen van toetreders.

Een van de mogelijke problemen rond een verhaal van heil en redding in een seculiere cultuur heeft te maken met 'zonde'. Als mensen leven met een christelijke achtergrondcultuur, heeft een piëtistische boodschap van zonde en genade een voedingsbodem. De vraag is hoe dat daarbuiten is. Alan Mann stelt in zijn boek *Atonement for a Sinless Society* dat mensen weinig tot niets met het begrip zonde kunnen.¹³ Als zonde en schuld een rol spelen is dat meer gericht op een onpersoonlijk 'hen' (Mann, 2015, p. 19). Volgens Mann is in een tijd van extreme gerichtheid op het ik en het zelf, niet zonde maar schaamte het grote probleem. Mensen zijn gevangen door hun schaamte. Een verhaal van redding en verzoening zou volgens Mann dus ook daarover moeten gaan. "What is needed in our present time is a fuller, more meaningful, more biblical account of the plight of humankind that speaks appropriately and often about the atonement as a restoration and reconciliation between relations beings, both human and divine, who too often live with an *absence* of mutual, unpolluted relating" (Mann, 2015, p. 36).

Deze inzichten en aannames hebben consequenties voor een narratief (en theologie) van heil en redding. Zo benoemt Paas dat 'verloren' en 'gered' niet in eerste instantie iets statisch is. Het gaat niet primair om een ja-nee vraag 'hoor ik door het verzoenend lijden en sterven van Jezus bij Hem'. Volgens Paas zijn verloren en gered eerder dynamische categorieën. De centrale vraag is dan: "Leef ik in de richting van Gods vrede-rijk of juist ervandaan?" (Paas, 2023, pp. 245, 246). Okesson pleit voor een gelaagdere benadering van soteriologie. De kern voor hem is de uiteindelijke verzoening van alle dingen met de persoon van Christus (door het verhaal van Christus en de kracht van de Heilige Geest). Als dat zo is "then we need more of Christ, and more of the Holy Spirit, in order to thicken God's salvation within and for the fullness of life" (Okesson, 2020, pp. 248, 249). Mann benoemt dat verzoening voor velen verzoening van een 'schamende ik' is. Juist voor een boodschap van heil en redding is een narratief, waarin mensen hun bevrijdende plek krijgen belangrijk. Hij spreekt in dat verband over een heilzaam *counter narrative*.¹⁴

¹³ Hoewel empirische onderbouwing van deze stelling te wensen overlaat, is het betoog voor veel Westerlingen mogelijk wel herkenbaar.

¹⁴ Wat vermoedelijk ook meespeelt in de ontwikkeling van een meer gelaagde soteriologie is de verhouding tot meer liberale varianten van theologie. In een minder seculiere tijd was er meer afstand tussen orthodoxe en liberalere varianten van het christelijk geloof. Een van de grote strijd- en onderscheidingspunten was de soteriologie: is er verzoening door voldoening? Nu die

Op deze plek is het niet het doel om deze consequenties te becommentariëren, maar wel om te laten zien dat er verschillende heilsnarratieven van onderop mogelijk zijn en dat die vaak gelaagd zijn. Deze inzichten kunnen behulpzaam zijn in eerste instantie bij de analyse van literatuur en de verhalen van toetreders, maar ook bij conclusies over wat heil en redding in een seculiere tijd kan inhouden.

2.6 Een *framework* voor een gelaagd narratief van een *ordinary soteriology*

De vraag is nu hoe die bredere en gelaagdere heilsnarratieven klinken. In het volgende hoofdstuk vindt een analyse plaats van onderzoeken over heil en redding in een missionaire context, in het vierde hoofdstuk komen die narratieven zelf aan bod via (analyse van) interviews met toetreders. In het slothoofdstuk schets ik vervolgens een aanzet tot elementen van een gelaagd verhaal van een *ordinary soteriology*. Dit hoofdstuk sluit af met een korte inventarisatie van elementen uit de bredere en gelaagdere heilsnarratieven om de empirische gegevens uit de volgende twee hoofdstukken beter te kunnen duiden. Om die elementen goed in te kaderen volgt eerst een conclusie van de inzichten uit dit hoofdstuk tot nu toe.

Christelijke soteriologie gaat om heil én redding, waarbij het gaat om Gods handelen in de schepping, er een rol is voor Jezus Christus (leven, lijden en sterven) en waar zowel het immanente als het transcendente van belang is. Redding impliceert dat er een voor en na is. Een 'voor' waarbij de eigen menselijke conditie als zondig, slecht, ongelukkig of een andere vorm van suboptimaal wordt gezien. Redding impliceert ook een situatie van 'na' waar heil gevonden of gekregen is, een situatie die significant beter is dan daarvoor.

In deze studie staan de verhalen van toetreders zelf centraal, het narratief van onderaf. Daarmee sluit ik aan bij de *ordinary theology* en *ordinary soteriology*. Tegelijkertijd is het een beperking tot bijdrage aan de soteriologie vanuit één invalshoek. Die stem van toetreders klinkt in een context, niet alleen van een (seculiere) samenleving, maar ook van de andere christelijke invloeden (preken, online content, boeken enz.).

De nadruk op het narratieve is niet alleen ingegeven door aan te sluiten bij de toetreders zelf. Het sluit ook aan bij hoe God zichzelf openbaart in de Bijbel(verhalen). Narrativiteit en een missio Dei benadering zijn nadrukkelijk aan elkaar verbonden. Ook in de theologie zijn er verschillende narratieve theorieën.

Een narratief – ook van heil en redding – is vaak gelaagd. Vermoedelijk ontstaan er juist in een seculiere cultuur meer en andersgelaagde narratieven omdat mensen heen-en-weer bewegen tussen het publieke, seculiere domein en het christelijk geloof. Daardoor is er meer aandacht voor andere aspecten van en meer dynamiek in heil en redding dan een verhaal van verzoening van zonden door de kruisdood van Christus.

'luxe positie' van onderlinge twisten er in een seculiere omgeving minder is, en liberale varianten van het christelijk geloof verminderd zijn, is het vijandbeeld verminderd en kan er vrijmoediger gebuurt worden bij theologen waar dat eerder niet kon. Een vergelijkbare dynamiek als bijvoorbeeld rond evangelicalen en hun groeiende overtuiging dat sociale actie integraal onderdeel is van missie. Dat werd uitgesproken tijdens het Lausannecongres in 1974. Jaren eerder werd dat gezien als vrijzinnige Wereldraad-van-Kerkenretoriek (Visser, 2013, p. 26 .e.v.).

Wat zijn dan mogelijke elementen in dat gelaagdere verhaal van heil en redding? Daarbij luister ik primair naar drie auteurs die alle drie het belang van een *ordinary soteriology* benadrukken, aansluiten bij een soteriologie zoals Root beschreef, nadrukkelijk op zoek zijn naar heil en redding in de huidige westerse cultuur en recent zijn (laatste 10 jaar): Paas, Okesson en Mann.

Mann concentreert zich nadrukkelijk op één element, namelijk verzoening in relatie tot schaamte. Een narratief van redding en heil dient volgens hem in deze tijd een coherent verhaal te zijn waarin de seculiere mens die zich niet zondig voelt maar wel schaamt, bevrijd wordt en zijn of haar ware zelf als het ware opstaat (Mann, 2015).

Okesson pleit heel nadrukkelijk voor meer gelaagdheid. Naast de laag van verzoening van zonden door Christus, moeten andere lagen aandacht krijgen. Hij pleit voor "all of Christ". Dat betekent voor hem dat we de verschillende elementen van Jezus' verhaal bij elkaar moeten houden: Zijn incarnatie, onderwijs, lijden, dood, opstanding en hemelvaart. Zo'n verhaal is nodig: "We need *more of the gospel of Jesus Christ for more of our humanity for more aspects of this world*" (Okesson, 2020, p. 249). Die gelaagdheid heeft te maken met de triniteit van God en grote rol die hij toedicht aan de lokale geloofsgemeenschap – in lijn met Newbiggin – als een teken, instrument en voorproefje van het koninkrijk van God.

Waar Okesson heel beknopt een aantal elementen benoemt, is Paas degene die het een stuk verder uitwerkt. In zijn tweeluik naar aanleiding van onderzoek naar heil in deze tijd, komt hij uit bij 'vrede'. Vrede als het "zuurdesem van het christelijk geloof". "Het christelijk geloof draait om *vrede* – vrede ontvangen, in vrede leven, vrede stichten, vrede verwachten. Dat betekent dat het evangelie niet verticaal of horizontaal is, maar *sociaal*. Het gaat om het rechtvaardige, verzoende en feestelijke samenleven van God, mensen en dieren" (Paas, 2025, p. 17). Recht, vreugde en verzoening zijn dan ook drie belangrijke dimensies van vrede. Dat zijn algemene noties, maar wel noties die terug kunnen komen in verhalen van toetreders. Daarnaast biedt Paas nog een luisterrichting om af te stemmen op wat toetreders mogelijk zeggen. Dan gaat het er in eerste plaats om dat heil te maken heeft met toekomst en een nieuwe schepping (Paas, 2023, pp. 338, 339): is er sprake van een toekomstverwachting die zowel te maken heeft met de aarde hier (schepping) als een toekomstige, vernieuwde aarde? Affecties en verlangens zijn het tweede; heil gaat niet buiten (dieperliggende) persoonlijke emoties om (ibidem, 344), maar heil kan ook (mede) om lijfelijke, fysieke ervaringen gaan (ibidem, 348 e.v.). Een volgend aandachtspunt is dat heil wellicht het meest gezien en ervaren wordt "waar onze zelfhandhaving 'sterft'" (ibidem, 346). Eerder betoogt Paas al dat juist op dode plekken heil en redding zichtbaar zijn.

Al deze elementen van een *ordinary theology*, het narratief van onderaf, de gelaagdheid van een narratief van redding en heil en mogelijke elementen daaruit, geven een *framework* bij het luisteren en aanzet tot analyse van de stemmen van toetreders die in de volgende twee hoofdstukken klinken. Tegelijkertijd is het de kunst en de vaardigheid bij een echte *ordinary theology* om onbevangen te luisteren en zo min mogelijk de inbreng van mensen bij voorbaat in een categorie te plaatsen, daarover meer in hoofdstuk 4.

3. Heil en redding in een missionaire context – een analyse van bestaande onderzoeken

Het vorige hoofdstuk was een theoretische verkenning naar een gelaagd narratief van heil en redding. In het volgende hoofdstuk komen toetreders zelf aan bod. Wat zien zij als heil en redding en in hoeverre speelde dat een rol in hun bekeringsproces? Blijkt er inderdaad bij hen sprake te zijn van een gelaagd narratief? Dit hoofdstuk verbindt deze twee door een analyse te geven van heil en redding in een missionaire context.

Dit hoofdstuk heeft twee doelen. Als eerste het bieden van vergelijkingsmateriaal voor de casestudie in het volgende hoofdstuk. Liggen de uitkomsten van de interviews in lijn met wat bestaande onderzoeken zeggen over hoe toetreders aankijken tegen heil en redding? Het gezamenlijke beeld van dit hoofdstuk en het volgende geeft dan een beter zicht op wat toetreders als heil en redding zien. Zoals in de inleiding geconstateerd zijn er niet veel gegevens over toetreders en heil, maar dat is niet de hoofdrede om in dit hoofdstuk de blik te verbreden naar de missionaire context.

Een tweede doel is namelijk om meer inzicht te krijgen in de context waarin toetreders tot geloof komen. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat verhalen vaak gelaagd zijn, beïnvloed door de context van toetreders. Daarbij gaat het vaak ook om de context van (missionaire) kerkplekken. De bespreking van onderstaande zeven onderzoeken helpen in het duiden van de context van het toetredingsproces en leveren zo een bijdrage aan een *ordinary soteriology*.

3.1 Bronnen

Er zijn drie belangrijke criteria voor de te analyseren literatuur. Allereerst moet het gaan om studies waarin de empirie een grote rol speelt. Het gaat om cijfers en/of verhalen. Als tweede, het moet gaan om literatuur van 2010 of later. Deze grens is uiteraard arbitrair, het belangrijkste is dat het om relatief recent onderzoek gaat. Het derde criterium is dat de literatuur als onderwerp toetreders heeft en/of heil en redding in een missionaire context.

De lijn van dit hoofdstuk gaat van buitenland via Nederlandse onderzoeken over heil en redding in een missionaire context naar studies specifiek over toetreders en heil en redding in Nederland. Paragraaf 2 behandelt drie studies uit het buitenland. De eerste gaat over toetreders in Duitsland, de tweede over heil en redding in missionaire context in het Verenigd Koninkrijk en Canada, de derde over toetreders in de Verenigde Staten. Vervolgens komen in paragraaf 3 een drietal Nederlandse studies aan bod. Deze studies gaan met name over heil en redding in een missionaire context. In paragraaf vier komen twee studies aan bod die direct ingaan wat toetreders in Nederland als redding en heil zien. De bespreking van deze laatste twee studies is daarom ook het meest uitgebreid. Binnen de paragrafen is de bespreking van de onderzoeken gerangschikt op jaartal. Dit hoofdstuk sluit af met enkele conclusies: welke algemene lijnen zijn er te trekken uit deze onderzoeken?

3.2 Heil en redding voor toetreders in de Duitsland en de VS

Het eerste deel beslaat drie onderzoeken, uit respectievelijk Duitsland, uit het Verenigd Koninkrijk en Canada en uit de VS. Bij de Duitse studie is alleen indirect af te leiden hoe toetreders naar heil en redding kijken, vandaar dat deze bespreking relatief kort is.

Duitsland (Zimmerman e.a., 2010)

Voor de studie *Wie finden Erwachsenen Zum Glauben* werden 462 mensen geïnterviewd die onlangs tot geloof waren gekomen vanuit een niet-christelijke achtergrond (Zimmerman et al., 2010). Als leidraad voor de analyse gebruiken de onderzoekers de zeven fasen van bekering zoals beschreven door Lewis Rambo: context, crisis, zoeken, contact, interactie, commitment en consequenties (Rambo, 1993). Dat maakt een expliciete link naar heil en redding lastiger. Noties over heil en redding kunnen alleen indirect afgeleid worden. Als het gaat over consequenties geeft 85% van de toetreders aan vaker en graag over God na te denken en ze verwachten dat God hun bijstaat in het leven hier en nu (175). 61% benoemt dat er meer vreugde is in hun leven als consequentie van hun geloof. Daarbij is niet helder of de toetreders vreugde of bijstand alleen zien als consequentie of ook als onderdeel van heil en redding.

Verenigd Koninkrijk en Canada (Wall, 2015)

Phil Wall onderzocht de relatie tussen soteriologie, missiologie en pedagogiek. Dat deed hij mede door etnografisch onderzoek in drie missionaire plekken, *fresh expressions* van de Anglicaanse kerk (Wall, 2014). Twee van die plekken waren in het VK, één in Canada. Bij alle drie de plekken liep hij een aantal maanden mee, observeerde hij, hield interviews en nam een enquête af. Het gaat hier primair om een 'benadering van opzij' – er is veel aandacht voor de leiders van de missionaire plekken. Maar ook komt *ordinary soteriology* aan bod via de interviews en de enquêtes.

Een conclusie van Wall is dat in de twee plekken er sprake is van een 'creation centered' benadering. Dit zijn ook initiatieven die wat betreft expliciete theologie het meest aansluiten bij de *fresh expression* beweging. 'Creation centered' betekent een benadering waarbij het uitgangspunt is dat menselijke ervaringen in het algemeen goed zijn. Dit in tegenstelling tot een 'redemption-centered' benadering waar de overtuiging is dat de cultuur en menselijke ervaring een radicale transformatie of vervanging nodig hebben (Bevans, 1992, pp. 16, 17). De derde plek kenmerkte zich meer door een 'redemption centered' cultuur; het belang van geloof in Jezus Christus en Zijn verzoenend lijden en sterven werden benadrukt. Heil en redding waren daar met name individueel en 'other-worldly' (Wall, 2014, p. 214). Bij de andere twee plekken speelde een 'other-worldly' redding amper een rol. Een woord als redding (salvation) werd op de ene plek zelfs helemaal niet gebruikt (ibidem, p. 198). Als het over heil en redding ging, speelde dat zich met name af in het hier en nu en was er een grote rol voor gemeenschap (ibidem, 206, 224).

Verenigde Staten (Stone, 2018)

Hoogleraar evangelisatie Bryan Stone liet een onderzoek uitvoeren in de Verenigde Staten onder mensen die recent tot geloof waren gekomen, zich hadden bekeerd of zich hernieuwd toewijdden aan het geloof (Stone, 2018, pp. 1–4). In totaal deden meer dan 1.100 mensen mee aan deze studie. Qua leeftijd was deze groep representatief, maar niet wat betreft opleidingsniveau. Deelnemers waren gemiddeld hoger opgeleid dan het gemiddelde van de Amerikanen (2). Het aandeel echte toetreders in deze studie is beperkt, het grootste deel zijn mensen die zich opnieuw toewijdden. Daarbij maakt hij bij

de resultaten onderscheid tussen rooms-katholieken, evangelicalen en *mainline protestants*. Het aandeel toetreders vanuit niet-christelijke achtergrond is in zijn onderzoekspopulatie bij evangelicalen 34% bij *mainline protestants* 15% en bij rooms-katholieken 22%.

Stone benoemt allerlei factoren die bijdragen aan het bekeringsproces (rol partner, vrienden, predikant e.d.). Daarbij is er geen expliciete aandacht voor redding en heil. Wel kunnen een aantal zaken afgeleid worden. Gevraagd naar wat het meest aantrekkelijk is aan het christelijk geloof komt er een diversiteit aan antwoorden. Voor zo'n 40% van de evangelicalen had dat te maken met redding, vergeving, genade, Christus als redder en een relatie met God. 20% benoemde het onderwijs van Jezus, 20% de Bijbel en bijbelstudie en 20% de kerkgemeenschap. Bij *mainline protestants* noemt 15% redding en genade. Voor de meesten van hen, bijna een derde, is de gastvrijheid en inclusiviteit van de gemeenschap het meest aantrekkelijk. Voor een kwart zit de aantrekkingskracht in de diensten, liturgie, muziek en zorg van voorgangers. Rooms-katholieken vonden vooral de geschiedenis, tradities en liturgie van de Rooms-Katholieke Kerk aantrekkelijk (87 e.v.).

Een andere (open) vraag die van belang is voor dit onderzoek is: "What is the main difference that becoming a Christian (or a more committed Christian) has made in your life?". Twee categorieën antwoorden springen daaruit. De eerste heeft te maken met een doel hebben, van betekenis zijn en hoop hebben (30% van de evangelicalen, 23% van de rooms-katholieken en 20% van de *mainline protestants*). Als het gaat over hoop omschreven ook de evangelicalen deze met name in termen van hier en nu en nauwelijks in termen van een nieuwe wereld of de wederkomst van Jezus. De tweede categorie is 'liefde en verbinding met anderen' (resp. zo'n 20, 25 en 30%). Op enige afstand volgen dan 'rust' (peace) en 'vreugde' (die scoren beide tussen de 13 en 20%). Andere factoren zoals dichter bij God, meer geworteld/houvast en sociale kwesties, spelen een minder grote rol bij alle drie de groepen (102 e.v.).

3.3 Heil en redding in de Nederlandse missionaire context

Na dit uitstapje naar het buitenland, komen nu drie Nederlandse studies aan bod. In deze drie studies vormen niet de toetreders de onderzoeksgroep, maar de mensen die met hen werken of hen proberen te bereiken.

Inhoud van heil in relatie tot Jezus Christus (Ten Voorde - Van Brenk, 2018)

Het onderzoek van Ten Voorde – van Brenk richtte zich op de vraag naar heil in pioniersplekken van de PKN en het soteriologische verband met persoon en werk van Jezus Christus (Voorde ten - van Brenk, 2018, p. 9). Wat betreft heil sluit ze aan bij de definitie van Murray J. Harris: "Weldadigheid – naast redding van dat wat schaadt of in gevaar brengt, ook het goede waar geen negatief voorteken aan voorafgaat – die de mens, mensheid en verdere, algehele schepping ten deel valt, impliciet of expliciet aan God toegeschreven, zowel op tastbaar als op geestelijk gebied, hetzij tijdelijk of eeuwig" (10). Op grond van literatuurstudie komt ze vervolgens tot vijf dimensies van heil: spiritueel, lichamelijk-psychisch, sociaaleconomisch-politiek, cultureel-religieus en kosmisch-ecologisch (17).

Het praktijkonderzoek vond niet plaats onder deelnemers zelf, maar richtte zich op de pioniers en christenen die actief waren in een kernteam bij een van de drie verschillende pioniersplekken.

Vier van de vijf dimensies van heil kregen volop aandacht in de pioniersplekken, alleen het kosmisch-ecologische weinig tot niet. Het lichamelijke-psychische was het enige aspect dat op alle drie de plekken maximaal scoorde (45). Een andere belangrijke conclusie is dat heil in de pioniersplekken met name gericht is op het leven hier en nu “op de dagelijkse behoeften en concrete vragen en problemen van mensen” (56). Troost, rust, veiligheid en erkenning zijn dan belangrijk. Juist vanwege die woorden en praktijken is de gemeenschap van grote betekenis. In twee pioniersplekken speelden vormen van ‘redding van de zonde’ ook een grote rol, waarbij redding zowel een verticale component heeft (verzoening met God door Jezus) als een meer horizontale (redding van wat scheiding brengt tussen mensen, of redding van onderdrukking) (48). Meer dan redding van zonde kwam bevrijding van schaamte, onmacht en eenzaamheid naar voren (52, 58).

Op één pioniersplek ging het expliciet over oordeel, hemel, hel en leven na dit leven. Maar ook daar was de conclusie van de pionier dat er bijna nooit gesprek over is en dat ze het er ook in het werk liever niet over hebben.

Vrijwilligers Rijnsburg (Bremmer, 2021)

Gerben Bremmer deed in het kader van zijn masterscriptie onderzoek naar het buurtpastoraat in een wijk in Rijnsburg (Bremmer, 2021). Daarvoor interviewde hij zeven mensen (tussen de 53 en 70 jaar) die actief waren in het missionaire buurtpastoraat en contact zochten met en op bezoek gingen bij mensen uit de wijk Kleipetten.

Bremmer sluit aan bij omschrijving van ‘heil’ van zoals die door Centre for Church and Mission in the West wordt gegeven. “In de Bijbel verwijst het woord naar wat God gedaan heeft. Hoe God de schepping gered heeft of zal redden van de effecten van het kwaad, zonde, etc. Zoals Gods ‘salvation’ zichtbaar werd in de bediening van Jezus. In het onderzoek heeft ‘salvation’ een religieuze betekenis en wijst het begrip naar een transcendente bevrijding van lijden of het ervaren/in relatie staan tot de transformerende transcendentie. In het christelijk geloof betekent dit dat heil is gekoppeld aan Gods handelen, en daarmee aan het leven, de bediening, het sterven en de opstanding van Jezus Christus” (7). In navolging van Ten Voorde- van Brenk onderscheidt Bremmer ook vijf dimensies van heil: cultureel-religieus, kosmisch-ecologisch, lichamenlijk-psychisch, sociaaleconomische-politiek en spiritueel. Het blijkt dat de meeste aandacht uitgaat naar de lichamenlijk psychische dimensie en de sociaaleconomisch-politieke dimensie van het heil (49). De vrijwilligers geven niet alleen aan dat mensen in de wijk daar het meest behoefte aan hebben, maar zichzelf ook. De cultureel-religieuze en kosmisch-ecologische dimensies kwamen nauwelijks aan bod.

De meeste vrijwilligers hebben de ‘klassieke’ overtuiging dat een relatie tussen God en mens alleen mogelijk is via Jezus (56). Dit communiceren ze niet zo met mensen uit de buurt omdat ze ervan uitgaan dat dat niet meer werkt.¹⁵ Wel is er het verlangen en de hoop dat mensen God leren kennen.

Bremmer concludeert: “In de praktijk van het buurtpastoraat in de context van de wijk Kleipetten in Rijnsburg wordt niet direct verwezen naar het heil van God door Jezus, maar richt men zich vooral op de opdracht van de kerk(mens) om de naasten lief te hebben. Dit in het verlangen dat de naasten door de praktijk van het buurtpastoraat het

¹⁵ De praktijk van het buurtpastoraat komt goeddeels overeen met de beleidsplannen van de Protestantse Gemeente Rijnsburg, op twee punten na. In het werk komt nauwelijks naar voren wat in een document staat: “Dat Jezus als verlosser voor de zonde van de mensen is gestorven en dat heel de wereld moet weten van het komende Koninkrijk”. Daarnaast noemt een beleidsplan dat de inzet is “dat mensen Gods liefde mogen ervaren en gaan leven zoals God het wil”. Dat laatste krijgt geen aandacht in het werk van het Buurtpastoraat (51).

heil concreet ervaren in het hier en nu in de lichamelijk psychische dimensie en de sociaaleconomisch-politieke dimensie van het heil. Hierdoor hoopt men dat het leven van de mensen in de buurt beter wordt. Zo wordt ingespeeld op de behoeften die aanwezig zijn in de wijk. In het liefhebben van de naasten hoopt het buurtpastoraat de liefde van God voor de mensen zichtbaar te maken en te laten zien dat de kerk er niet alleen voor haar eigen leden is" (55). Een eventueel oordeel door God (en al het al dan niet bestaan van een hel) komen niet ter sprake in het werk. De geïnterviewden geven vooral aan dat God van iedereen houdt, het oordeel niet aan hen is en ze niet precies weten hoe het met oordeel en hel zit.

In zijn reflectie constateert Bremmer dat kerken vaak een 'redemption-centered' boodschap hebben voor hun eigen gemeente, terwijl de boodschap naar buiten vaak 'creation-centered' is. Bremmer doet de volgende aanbeveling: "Er moet onderzoek komen naar hoe kerken een redemption-centered benadering bottom-up kunnen communiceren in een postmoderne, postchristelijke samenleving en daarmee een consistente theologie krijgen. Zowel uit de recente onderzoeken onder missionaire praktijken als in dit praktijkonderzoek blijkt dat meerdere missionaire kerken niet consistent zijn in hun theologie. Deze inconsistentie leidt tot ambivalentie in de missie en de missionaire praktijk van de kerk" (61). Daarnaast adviseert Bremmer om nader onderzoek te doen om te bezien wat de gevolgen zijn van het vermijden van het gesprek over het heil met betrekking op het hiernamaals en het vermijden van het maken van onderscheid tussen gelovigen en niet-gelovigen (61).

Ministers on Salvation (Paas, Stoppels en Zwijze - Koning, 2022)

Paas, Stoppels en Zwijze - Koning deden onderzoek naar heilsopvattingen onder Nederlandse predikanten en pioniers binnen de PKN (Paas et al., 2022). 40 predikanten en 20 pioniers vulden een enquête in vervolgens werd er met iedereen een online interview gehouden.¹⁶ Uitgangspunt bij het onderzoek waren de 'five marks of mission': verkondigen van het goede nieuws van het koninkrijk, dopen en onderwijzen van nieuwe gelovigen, helpen in de nood van mensen, strijden tegen structureel onrecht en opkomen voor verzoening en vrede en inzet voor de schepping en duurzaamheid. Deze vijf zijn binnen de Anglicaanse kerk ontwikkeld, vastgesteld in 1996 door de generale synode van de Church of England en worden veel gebruikt in het nadenken over missiologie (Richards, 2017).

Op de vraag over welke 'mark of mission' men het meest gepassioneerd is, springt 'verkondiging van het goede nieuws van het koninkrijk' eruit. Dit gold voor 13 van de 20 pioniers (65% tegen bijvoorbeeld 25% van de predikanten). De andere vier *marks* werden door de pioniers zes, zeven of acht keer gekozen (dat is maximaal 40%).¹⁷ Opvallend is dat bij de open vraag wat uniek is aan het christelijk geloof slechts iets minder dan de helft de naam Jezus noemde. Andere noties als kruis, verzoening, opstanding en verlossing kwamen veel voor, oordeel heel weinig (127, 128). Doorgevraagd naar de rol van Jezus en hoe inclusief of exclusief Hij is benadrukte ongeveer de helft van de pioniers (net als bij de voorgangers) inclusiviteit, één benadrukte de exclusiviteit en zes benoemden beide (130).

De onderzoekers vroegen ook expliciet naar redding (wat betekent redding (soterias) voor jou? Negen pioniers legden de focus op redding in het hier en nu, twee op

¹⁶ De onderzoekers concludeerden dat er nauwelijks verschillen waren tussen pioniers en voorgangers als het ging om hun visie op soteriologie (135).

¹⁷ Iedereen mocht twee 'marks' aankruisen.

redding in de toekomst (eschaton, na de dood) en negen benadrukten zowel het hier en nu als het toekomstige (132).

3.4 Toetreders over heil en redding in Nederland

Tot slot van de analyse van de onderzoeken, twee studies uit Nederland die direct gaan over het onderwerp van dit onderzoek: toetreders en hun visie op en ervaring van heil en redding.

Heeft meedoen zin? (Roor en Van Duffelen, 2023)

Bert Roor en Evelien van Duffelen deden onderzoek in het kader van het lectoraat 'zingeving in nieuwe geloofsgemeenschappen' van de Christelijke Hogeschool Ede. Zij onderzochten daarbij in zes pioniersplekken hoe deelnemers 'zin' ervaren.

De titel van het onderzoek luidt: 'Heeft meedoen zin'. Deze insteek heeft te maken met hun omschrijving van heil en heilzaam. De auteurs omschrijven heil als: "Alles wat het sociale, psychische, spirituele, lichamelijke en/of maatschappelijke welzijn van mensen bevordert of herstelt en hen een hoopvol perspectief biedt in het zowel hier en nu en/of voor na dit leven" (Roor & Van Duffelen, 2023; 7). Het gaat hier dus om een brede omschrijving van heil. Daarmee willen de auteurs dat het "enerzijds uitnodigt tot de dialoog over wat het heil is en anderzijds ruimte geeft voor onderzoek naar hoe dit door initiatiefnemers en deelnemers van nieuwe geloofsgemeenschappen wordt ingevuld" (ibidem, 7). Verderop gebruiken ze 'betekenisvol' als synoniem voor hun omschrijving van heil (ibidem, 9).

De auteurs maken een onderscheid tussen exclusief en inclusief heil. Bij exclusief heil gaat het om "één weg, heil alleen door geloof in Jezus Christus, oproepen tot persoonlijke bekering en navolging". Inclusief heil is het "uitnodigen om al zoekend met Jezus Christus op weg te gaan en het goede van het Evangelie te ontdekken" (19). Opvallend is dat de eigen omschrijving van heil minstens op gespannen voet lijkt te staan met de exclusieve heilsopvatting. In hun omschrijving van heil wordt Jezus niet genoemd, evenmin als geloof en bekering.

Voor de operationalisering ontwikkelden Roor en Van Duffelen een betekenis Kompas, gebaseerd op de piramide van Maslow, aangevuld met een aantal andere inzichten. Dat leidt tot acht aspecten van heilzaamheid: lichamelijk functioneren, dagelijks functioneren, veiligheid & vertrouwen, maatschappelijke zekerheid, sociaal contact, erkenning & waardering, ontplooiing & zingeving en geloof & spiritualiteit.

Voor het onderzoek interviewden ze 37 deelnemers uit zes verschillende pioniersplekken en nieuwe geloofsgemeenschappen. Slechts 4 van de 37 geïnterviewden hadden een expliciet niet-christelijke achtergrond.¹⁸ Verder is gezocht naar twee typen gemeenschappen; gemeenschappen waar sprake was van inzet op 'exclusief heil' en gemeenschappen waar het meer draait om 'inclusief heil'.

Op basis van de interviews concluderen Roor en Van Duffelen dat mensen de pioniersplekken vooral van betekenis vinden voor de aspecten geloof & spiritualiteit en ontplooiing & zingeving. Sociaal contact en erkenning & waardering waren wel van betekenis, maar minder dan de eerder genoemde twee. Voor de overige aspecten bleken de pioniersplekken of nieuwe geloofsgemeenschappen nauwelijks van betekenis.

¹⁸ De auteurs geven dit zelf ook aan in hun conclusies. "Veel pioniersplekken bereiken mensen die al eerder in hun leven met het christelijke geloof in aanraking zijn geweest. In dit onderzoek stond ruim een derde van de respondenten op grote afstand van het christelijke geloof" (85). Opvallend was ook de leeftijdsverdeling, 24 van de 37 geïnterviewden waren 50 jaar of ouder.

De onderzoekers komen zelf niet terug of er verschil is in 'zin' tussen plekken van exclusief of inclusief heil. Bij een eigen analyse (CV) van de scores op de verschillende aspecten blijkt dat die verschillen er nauwelijks zijn.¹⁹ Een van de zes subvragen in de categorie 'geloof en spiritualiteit' is: "Jezus als verlosser is voor mij door deze plek belangrijker geworden". Als we onderscheid maken tussen plekken van expliciet en impliciet heil zijn er op dit subdomein wel verschillen. Van de 18 respondenten uit de exclusieve groep antwoorden 13 met een ja ('ja in sterke mate' of 'ja in beperkte mate'). Bij de inclusieve groep zijn dat er 8 van de 18. Overigens is verder onbepaald wat er bedoeld wordt met 'Jezus als verlosser'.

Het element van oordeel, een leven na dit leven (nieuwe aarde, hemel en hel), zijn elementen die in dit onderzoek niet aan bod kwamen, ook niet in de vraagstelling.

Verrast door onvoorwaardelijke liefde (Kuiper, 2024)

Het vertrekpunt van de onderzoek van Mirthe Kuiper is vergelijkbaar met dit onderzoek, namelijk de zoektocht naar de ervaringen van mensen met een niet-christelijke achtergrond over wat heil is (Kuiper, 2024).

Kuiper heeft het in haar onderzoek over 'heelheid' in plaats van heil. Deze term is gebaseerd op een citaat van Abrahamse: "Heil is het omvattende woord voor, redding, bevrijding, heling, geluk, en een algehele toestand van 'heelheid' zo je wilt" (ibidem, 14). De keuze voor deze omschrijving is mede ingegeven doordat heil volgens de onderzoeker een 'verwarrende term is' en heelheid tijdens een proefinterview specifiek en breed genoeg bleek te zijn.

Kuiper hield acht interviews met mensen met een niet-christelijke achtergrond die betrokken zijn geraakt bij Noorderlicht Prinsekerk in Rotterdam. De insteek daarbij is dat mensen verhalen vertellen over ervaringen van heelheid. Ook werden de bevindingen besproken in een focusgroep.

De belangrijkste conclusie is dat 'liefde' als onderdeel van heelheid als een rode draad door alle gesprekken heen liep (32). Daarnaast kwam een aantal thema's vaak terug: houvast, rust, identiteit, levenswijze en inzicht.

Bij houvast gaat het om een verschillende zaken die daaronder vallen, zoals 'het komt goed', 'vertrouwen' en 'energie'. De basis lijkt daarbij te zijn Gods onvoorwaardelijke liefde (35).

Het thema 'rust' bleek het vaakst en nadrukkelijkst voorbij te komen in de gesprekken. In de helft van de gesprekken werd rust meteen gekoppeld aan heelheid. Rust kwam op verschillende manieren terug: "1) in een ervaring van heelheid in het dagelijks leven waarin iets van rust werd ervaren; 2) rust omdat je dingen kan overlaten aan God; 3) een lichamelijke ervaring van rust; 4) ook het niet hoeven blijven zoeken naar antwoorden maar vertrouwen dat God het wel weet; 5) er wordt rust gevonden in de kerk en in jezelf" (35).

Als derde thema noemt Kuiper identiteit, hieronder schaaft ze opmerkingen als 'doel hebben', 'ik hoor erbij' en 'eigenwaarde'. Dit thema was duidelijk minder belangrijk dan het thema rust.

¹⁹ Per aspect zijn de scores in de vergeleken tussen de plekken die ingedeeld zijn door de onderzoekers bij respectievelijk inclusief en exclusief heil. Per aspect zijn er grote verschillen tussen de verschillende pioniersplekken, ook binnen de categorieën inclusief en exclusief. Zo staan bij het aspect 'geloof en spiritualiteit' twee 'exclusieve plekken' op de eerste en derde plek als het gaat om positieve invloed van meedoen, maar volgt de andere 'exclusieve plek' op plek vijf (van de zes).

Het vierde thema is levenswijze en dat gaat vooral over de praktijk van het leven, over richting, betekenis, gemeenschap en zingeving. In zes van de acht interviews kwam dit thema voorbij. Daarbij zijn er twee lijnen te vinden. Enerzijds geven geïnterviewden aan dat ze sinds ze met het geloof bezig zijn bewuster leven of dat het een beter leven geeft. Anderzijds ervaren ze meer verbinding en gemeenschap (45).

Het laatste thema is inzicht; dan gaat het bijvoorbeeld over het vinden van kaders en onderdeel zijn van een plan. Dit thema kwam in drie interviews voor, in twee van die drie speelde het een grote rol.

Slechts in twee interviews komt expliciet het woord vergeving naar voren. Waarbij een respondent aangeeft daar moeite mee te hebben: "Kon dat niet anders geregeld worden?" Ook in het focusgesprek kwam vergeving of verzoening nauwelijks vanuit mensen zelf naar voren. Ernaar gevraagd (afwezigheid vergeving): "Zij gaven in het gesprek drie redenen waarom *vergeving* niet meer aansluit in deze context: 1) negatieve associaties met kerken; 2) sloot niet aan bij eigen leven; 3) begrip zonde is verdwenen uit deze maatschappij" (56). In de focusgroep komen mensen ook moeilijk uit hun woorden over wat het kruis betekent, wat er klinkt is in ieder geval geen klassiek gereformeerde of evangelicale uitleg (57).

Gezien bovenstaande is het niet verwonderlijk dat oordeel amper door de geïnterviewden zelf werd genoemd. In de paar gevallen dat het wel besproken werd (een rechtvaardige God, een oordelende God) was het vooral in het kader dat het oordeel rust geeft (50). Net als bij het onderzoek van Roor en Van Duffelen komt hier de notie van hemel, hel of een leven na dit leven niet ter sprake.

Bijna iedereen begon bij het spreken over heelheid vanzelf over God (48), waarbij een heel aantal aangaven altijd wel geloofd te hebben of in het verleden open te hebben gestaan voor een hogere entiteit. God wordt vaak gekoppeld aan de belangrijkste drie thema's: liefde, rust en identiteit. Wanneer het over Jezus gaat komt Hij op twee manieren ter sprake: als inspirerend voorbeeld voor een levenswijze en als mede-lijder (53). Een dergelijke blik op Jezus sluit aan bij het vierde thema (levenswijze) en ook bij het feit dat vergeving en kruis nauwelijks genoemd werden.²⁰ De Heilige Geest kwam bij verschillende verhalen naar voren, vooral rond de thema's rust en identiteit en daarbij nadrukkelijk met een ervaringscomponent, vaak ook een lichamelijke ervaring (51). Overigens gold voor bijna alle geïnterviewden dat ze een godservaring hebben gehad, ook lichamelijk (60, 62) en een duidelijk (om)keerpunt, waarbij er verandering kwam als het ging om bijvoorbeeld depressie, zelfhaat of omgang met geesten.

3.5 Reflecties op resultaten

De vraag is nu welke lijnen er zijn te trekken vanuit studies over heil en redding in een missionaire context. Hieronder de vijf belangrijkste.

²⁰ In het onderzoek van Kuiper kwam Jezus bij slechts één geïnterviewde ter sprake in het kader van heelheid (54).

1. Heil en redding – verschillende interpretaties

Wat uit de verschillende studies naar voren komt, is dat er verschillend tegen heil en redding aangekeken wordt. Bij het Amerikaanse en Duitse onderzoek komt het niet expliciet ter sprake. Zoals beschreven in hoofdstuk 2 hebben heil en redding een religieuze betekenis en wijzen naar een transcendente bevrijding van lijden of het ervaren/in relatie staan tot de transformerende transcendentie. In het christelijk geloof betekent dit dat heil is gekoppeld aan Gods handelen, en daarmee aan het leven, de bediening, het sterven en de opstanding van Jezus Christus. Redding impliceert dat er een voor en na is. Een 'voor' waarbij de eigen menselijke conditie als zondig, slecht, ongelukkig of een andere vorm van suboptimaliteit wordt gezien. Redding impliceert ook een situatie van 'na' waar heil gevonden of gekregen is, een situatie die significant beter is dan daarvoor.

In de onderzoeken van Kuiper en Roor & Van Duffelen gaat het respectievelijk meer over heelheid en zin. Het transcendente komt wel aan bod, maar niet als noodzakelijk onderdeel van heil en redding. Heil en redding in de studies van Ten Voorde – van Brenk en Bremmer lijken op de omschrijving in dit onderzoek.

Het is vanzelfsprekend dat op het moment dat er verschillende omschrijvingen worden gebruikt, ook de uitkomsten van een onderzoeken verschillend zijn of anders geïnterpreteerd worden. Ondanks deze constatering is het mogelijk enkele lijnen te trekken.

2. Heil en redding zijn breed en gelaagd

Niet alleen de meeste omschrijvingen van heil en redding zijn breed, ook uit wat mensen in een missionaire context zelf aangeven – of het nu deelnemers, pioniers of vrijwilligers zijn – blijkt heil vaak breed te zijn. Het gaat in veel gevallen over meer dan één aspect of dimensie van het leven. Daarbij is herstel van de relatie tussen God en mensen zeker niet het enige en ook niet het belangrijkste. Ook het herstel van de relatie tussen mensen speelt een rol. Nog vaker lijkt het te gaan over het vinden van rust, perspectief, een doel, erkenning en geliefd zijn. In lijn hiermee geven meeste voorgangers aan dat hun inzet meer is op 'inclusiviteit' dan op exclusiviteit (Paas et al., 2022, p. 130).

Samenhangend met de breedte van het heil, blijkt heil bij veel mensen ook gelaagd te zijn. Bij veel deelnemers gaat het niet om één dimensie, maar vaak om een samenstelling van verschillende dimensies. Dat blijkt bijvoorbeeld heel duidelijk uit de gegevens van Roor en Van Duffelen waar veel mensen verschillende 'betekenissen' hebben benoemd. Ook het onderzoek van Stone en Zimmerman e.a. impliceren een dergelijke gelaagdheid.

Deze inzichten bevestigen de conclusies uit het vorige hoofdstuk: gelaagdheid speelt een grote rol. Tegelijkertijd laat het ook zien dat het luisteren naar verschillende geluiden en een meer dynamische en gelaagde visie op heil en redding een analyse minder eenvoudig maakt. Al is het alleen maar de duiding van de verschillende bewoordingen van mensen zelf (rust, perspectief, zin e.d.).

3. Meer God de Vader dan Jezus de Zoon

Waar in het vorige hoofdstuk de omschrijving van 'heil en redding' nadrukkelijk gekoppeld werd aan werk en leven van Jezus, komt dat in deze studies minder duidelijk naar voren. In de meeste onderzoeken blijkt er meer aandacht te zijn voor God de Vader dan voor Jezus (niet in Roor en Van Duffelen). Zelfs in de studie van Ten Voorde – van Brenk die expliciet gaat over de rol van Jezus, blijkt dit. Net als in het geval van Rijnsburg (Bremmer) heeft dit in ieder geval mede te maken met

verlegenheid van pioniers en/of vrijwilligers om het over Jezus te hebben en/of het idee dat 'het niet werkt'. Het lijkt erop dat communiceren over God die het goede wil makkelijker lijkt, in ieder geval in Rijnsburg. Maar ook toetreders zelf (Kuiper) hebben het meer en vaker over God (de Vader) dan over Jezus. Roor en Van Duffelen kwamen tot een andere conclusie in hun onderzoek. "Binnen pionierende initiatieven met missionaire intenties, blijkt Jezus altijd op de een of andere manier een onmisbare rol te spelen" (19).

Mogelijk dat de geringe aandacht voor Jezus te maken heeft met drie zaken. Als eerste de breedte van het heil. In een klassiek gereformeerde of evangelicale soteriologie staat het kruis van Jezus Christus centraal. Heil en redding zijn alleen mogelijk in en door Jezus. Op het moment dat 'heil' breder wordt gezien, ook in de vraagstelling aan deelnemers of pioniers, zal er relatief minder aandacht zijn voor het kruis en dat element van het leven en dood van Jezus. Daarnaast, als tweede, lijkt het er op dat mensen, zowel toetreders als voorgangers, andere aspecten van heil dan verzoening en vergeving eerder koppelen aan God (de Vader) dan aan Jezus (de Zoon). Een derde element heeft mede te maken met de nadruk op proces in plaats van moment. In het vorige hoofdstuk werd bekering benoemd als een dynamische categorie "leef ik in de richting van Gods vrede-rijk of juist ervandaan" (Paas, 2023, pp. 245, 246). Als het minder draait om één moment, maar om een proces dan is het te verwachten dat ook meerdere factoren aan bod komen. Ook andere onderzoekers wijzen op deze consequentie (Herbst, 2024, p. 383; Moynagh, 2012, p. 208).

4. Minder accent op en verlegenheid met kruis en verzoening

In het verlengde van het vorige punt: uit overtuigingen en praktijken van voorgangers en toetreders blijkt dat heil en redding veel meer is dan de kruisdood van Jezus en Zijn verzoening.²¹ Bij voorgangers en vrijwilligers is er minder nadruk op het exclusieve karakter van Jezus. Dat kan uit overtuiging zijn of vanwege verlegenheid. Verlegenheid speelde in ieder geval bij de vrijwilligers in Rijnsburg een rol. Ook bij de toetreders zelf was 'vergeving' amper een thema; slechts twee mensen uit de studie van Kuiper noemden dat uit zichzelf. Alleen bij Amerikaanse evangelicale toe- of herintreders was dit een belangrijk thema. Dat het in de andere onderzoeken minder een rol speelt kan deels te maken hebben met de onderzoeksgroep. Voorgangers geven zelf aan moeite te hebben met een exclusieve heilsopvatting en dus zal dat doorklinken op pioniersplekken en mogelijk in de verhalen van toetreders. Wat dat betreft is het boeiend om verhalen te horen van toetreders tot bestaande kerken waar wel veel nadruk ligt op kruisdood van Jezus, voldoening en vergeving.

Echter, uit het eerder aangehaalde onderzoek van Christie en Astley (Christie & Astley, 2009) blijkt dat er meer aan de hand is dat 'alleen' overtuigingen of verlegenheid van voorgangers. Ook in mainstream Anglicaanse kerken is er verlegenheid rond het kruis. Niet alleen zijn er mensen die verzoening door voldoening afwijzen. Maar ook mensen die aangeven dat alleen door kruisdood van Jezus vergeving en verzoening mogelijk zijn, weten daar verder amper woorden aan te geven. Het lijkt meer een van buitengeleerd lesje dan een vitaal onderdeel van het geloofsleven.

²¹ Ook bij Joden die christen worden, speelt vergeving nauwelijks een rol (McKnight & Ondrey, 2008, p. 234).

5. Leven hier en nu, niet straks en daar

Een laatste conclusie is dat heil door zowel toetreders als pioniers ook of vooral gezien en gecommuniceerd wordt als iets in het 'hier en nu'. Daarbij gaat het zowel om een radicale vernieuwing als een verrijking van het leven. Zoals onder de eerste conclusie al genoemd, het gaat vaak om een gelaagd en breed verhaal van heil: bijvoorbeeld rust, perspectief en een vorm van een nieuw leven. Vermoedelijk dat ook de vraagstelling eraan bijdroeg in heel aantal studies (Roor en Van Duffelen, Kuiper, Bremmer, Ten Voorde – Van Brenk) dat het leven na dit leven buiten beeld bleef. Echter, ook toetreders en vrijwilligers spraken bijna nooit over een eeuwig leven. Uit het Amerikaanse onderzoek blijkt eveneens dat hoop ook met name iets is voor het hiernumaals. Hemel en hel is voor een aantal pioniers wel mede een motivatie om missionair te zijn (Voorde ten - van Brenk, 2018, p. 58). Uit het onderzoek van Paas, Stoppels en Zwijze – Koning blijkt dat als er expliciet gevraagd wordt naar oordeel en leven na dit leven dit wel leeft bij pioniers.

Deze vijf inzichten zijn op twee manieren van belang voor het volgende hoofdstuk. Het geeft, samen met de inzichten van hoofdstuk 2, een interpretatiekader voor de interviews. Het biedt een context om uitspraken te plaatsen en tegelijkertijd voeding om door te vragen. In de tweede plaats kunnen de studies uit dit hoofdstuk vergeleken worden met de resultaten uit de interviews: waar zitten overeenkomsten, waar zijn verschillen en hoe zijn die laatste mogelijk te verklaren?

4. Toetreders over heil en redding

De vorige hoofdstukken gingen over respectievelijk de theorie van een gelaagd narratief over een *ordinary soteriology* en een analyse van bestaande onderzoeken over heil en redding in een missionaire context. In dit hoofdstuk staat de empirie centraal: hoe kijken toetreders tot het christelijk geloof naar heil en redding. Dit hoofdstuk start met een verdere verantwoording van de methodologie. Vervolgens presenteer ik per paragraaf de belangrijkste inzichten.

4.1 Methodologie: interviewmethode, respondenten en analyse

Zoals in het eerste hoofdstuk betoogd: het is vanzelfsprekend om bij een onderzoek gericht op een *ordinary soteriology*, te werken met interviews. Het gaat om de verhalen van de toetreders zelf, hoe zij tegen redding en heil aankijken en welke rol dat speelt in hun toetredingsproces.

Interviewmethode

Voor de interviewmethode sluit ik aan bij de 'narratieve identiteit' zoals beschreven door McAdams (McAdams, 2018). Kern van deze benadering is de vraag hoe iemand geworden is tot de persoon die hij of zij nu is. Juist door *storytelling* kan naar voren komen wat mensen echt belangrijk vinden (ibidem, 360, 364).

Uit onderzoek blijkt dat sleutelmomenten (waaronder religieuze of mystieke) belangrijk zijn in de ontwikkeling van mensen. De methode van de narratieve identiteit is daar mede op gebaseerd (ibidem, 366). McAdams heeft ook een opzet gemaakt voor een 'life story interview' (McAdams, 2007). Zoals de naam al aangeeft, gaat een dergelijk interview over een heel leven.

Dit onderzoek gaat niet over de hele identiteitsontwikkeling, maar primair over het proces van tot geloof komen. Daardoor kunnen vragen gericht en de interviews korter zijn. Maar de opzet voor het 'life story interview' is wel geschikt als leidraad voor deze interviews.

Net als in de aanpak van McAdams is de basale aanpak om een heel open vraag te stellen over een langdurig proces. Ook deze centrale vraag is gebaseerd op het 'life story interview'. "Als je je geloofsreis ziet als een boek met verschillende hoofdstukken, zou je me dan mee willen nemen en per hoofdstuk de belangrijkste zaken vertellen? Dus je begint bijvoorbeeld bij jeugd en opvoeding" (zie ook interviewprotocol, bijlage 1). McAdams stelt een soortgelijke vraag, maar dan over het hele leven (McAdams, 2007, p. 2).

Naast dat deze aanpak aansluit bij een gelaagde, narratieve insteek, heeft het een ander voordeel. Een deelvraag van dit onderzoek gaat over in hoeverre heil en redding een rol spelen in het toetredingsproces. Door te beginnen met een brede insteek, wordt duidelijk of respondenten elementen van heil en redding benoemen en welk belang ze daaraan hechten.

In navolging van McAdams is er veel aandacht voor sleutelmomenten die mogelijk in relatie staan tot het proces van toetreding. Vragen als: "Wat was het hoogtepunt in de geloofsreis, wat was een dieptepunt en was er een keerpunt?" komen aan bod. Een combinatie van het vragen naar het eigen verhaal en sleutelmomenten sluit aan bij de bekeringstheorie van zowel Rambo als Lofland en Stark. Rambo beschrijft zeven fasen van bekering, de eerste twee daarvan zijn context en crisis (Rambo, 1993). Bij Lofland

en Stark spelen onder andere perceptie van langetermijnspanning, het hebben van een religieus verhaal en het bereiken van een punt waar oude patronen niet langer werken een grote rol (Lofland & Stark, 1965).

Afhankelijk van hoe respondenten hun geloofsreis verwoorden, wordt er expliciet doorgevraagd naar wat ze als heil en redding zien, of er sprake is van 'redding van' en 'redding tot'.

Omdat uit eerdere hoofdstukken bleek dat heil en redding juist in een seculiere context ook vaak te maken heeft met praktijken en ervaringen, is daar expliciet aandacht voor. Een dergelijke interviewaanpak geeft ruimte voor eventuele gelaagde narratieven en sluit aan bij een dynamisch heilsbegrip.

Tegen het einde van het interview wordt de vraag gesteld: "Als je in één minuut het Evangelie aan iemand moet vertellen, wat zeg je dan? Misschien verschilt het per persoon aan wie je het vertelt, maar zijn er elementen die altijd zouden terugkomen?" De reden voor deze vraag is tweeledig. Allereerst is het interessant om te zien of er andere punten naar voren komen of andere accenten gelegd worden dan in het verhaal van de geloofsreis. Een tweede heeft te maken met mogelijk vervolgonderzoek. Als er een vervolgonderzoek komt in de vorm van een enquête – met al dan niet open vragen – levert het dwingen tot een kort antwoord dan significant andere antwoorden op dan een open vraag naar een geloofsreis?

Een aandachtspunt bij toetredingsverhalen is dat deze ook bewust of onbewust voor de verteller een extern doel hebben. Uit onderzoek komt naar voren dat zogenaamde 'conversion stories' vaak drie doelen dienen: aansluiten bij de *tribe* zodat je er echt bij hoort, je eigen identiteit als bekeerling neerzetten en het uitnodigen van nieuwe 'recruits' (McKinnon, 2022, p. 11). Dat toetreders mogelijk een of meerdere van deze doelen hebben, maakt een inschatting van de waarheidsgetrouwheid van hun verhaal lastiger.

Respondenten

Voor de keuze van de respondenten is rekening gehouden met een aantal factoren.

Als eerste is belangrijk dat het toetreders zijn die zich aangesloten hebben bij verschillende typen kerken of zich juist niet hebben aangesloten. De verhalen van toetreders kunnen verschillen per type kerk en per *tribe* waar de nieuwe gelovigen zich aansluiten. Mensen leren het genre van hun gemeenschap (ibidem, 13). Wat het nog complexer kan maken is dat toetreders niet alleen het genre leren van de gemeenschap, maar dat de gemeenschap juist taal geeft aan ervaringen en mensen zich willen laten inbedden in een soort script (Russell, 2021). Tijdens interviews is dat nooit helemaal te ondervangen, wel deels door tijdens de verhalen alert te zijn en door te vragen of het perspectief op heil tijdens het toetredingsproces is veranderd.

Een tweede factor is diversiteit wat betreft de toetreders.²² Er is een voorkeur voor respondenten uit verschillende typen woongebied, zowel meer van de bijbelgordel als daarbuiten en voor een redelijke verdeling man-vrouw. Wel is gekozen om te zoeken naar mensen met een Nederlandse achtergrond zodat de factor cultuur minder meespeelt.

Een derde factor was een harde randvoorwaarde. In lijn met dit onderzoek moet het gaan om mensen die opgegroeid waren in een seculiere setting. Het gaat dus in dit onderzoek niet om toetreders vanuit een andere religie of om herintreders. Overigens is

²² Idealiter zouden er ook een of twee toetreders bij zijn die primair via online wegen tot geloof zijn gekomen. Deze bleken echter lastiger te vinden en eenmaal gevonden niet mee te kunnen of willen werken.

seculiere setting geen waterdicht criterium. Respondenten vroegen bij de uitnodiging of bij het begin van het interview bijvoorbeeld of ze wel in aanmerking kwamen omdat een oma christelijk was of omdat dat ze op een christelijke basisschool gezeten hadden. Volstrekt seculier blijkt in een land dat gestempeld is door het christendom lastig te zijn. Voor iedereen geldt echter dat ze opgegroeid zijn in een niet-christelijk gezin of huishouden.

Daarnaast is gekozen om de onderzoeksgroep te beperken tot respondenten die toegetreden zijn na 2020. Dat heeft enerzijds te maken met de vooronderstelling dat het toetredingsproces dan vers in het geheugen ligt, anderzijds dat de verhalen nog minder ingekapseld zijn in de taal van een mogelijke nieuwe *tribe*.

Via kerken, predikanten, persoonlijke contacten en internetevangelisatieorganisaties is gevraagd naar toetreders. Uiteindelijk is er met acht personen een interview gehouden. Deze interviews duurden vijf kwartier tot anderhalf uur (zie bijlage 1 voor het interviewprotocol).

Van de acht respondenten zijn er vier man, vier vrouw. Twee hebben een MBO-opleiding afgerond, een is student, de andere vijf zijn hbo- of hoger opgeleid. De leeftijden variëren van 22 tot 48. De kerken waarbij ze zich aansluiten waren evangelisch (2), PKN Gereformeerde Bond (1), PKN Confessioneel (2), Christelijke Gereformeerde Kerken (2), Nederlandse Gereformeerde Kerken (1). De woonplaats van het moment van toetreding was bij vier grootstedelijk, twee bijbelgordel, een kleinstedelijk en een buitenland. Hoewel niet helder is hoe de totale groep van (autochtone) toetreders eruit ziet, is het niet aannemelijk dat de groep geïnterviewden representatief is voor toetreders in Nederland. Dat heeft in ieder geval te maken met het opleidingsniveau en het feit dat het hier alleen om toetreders tot protestantse kerken gaat.

Tabel 1: Overzicht geïnterviewden²³

Naam	Leeftijd	Kerkelijke verbondenheid	Werk- en wooncontext
Alie (v)	22	evangelisch/pinkster	Student, grootstedelijk/buitenland
Bea (v)	48	PKN (Confessioneel)	Niet werkend, grootstedelijk
Corrie (v)	39	evangelisch	Foodsector, bijbelgordel, dorp
Dieke (v)	25	CGK	Financiële dienstverlening, grootstedelijk
Ernst (m)	28	PKN (Confessioneel)	ICT/creatief, grootstedelijk
Freek (m)	25	CGK	Creatief, grootstedelijk
Gert (m)	30	PKN (Gereformeerde Bond)	Gezondheidszorg, bijbelgordel, kleinstedelijk
Henk (m)	33	NGK	Financiële dienstverlening, kleinstedelijk

Analyse

Alle interviews werden opgenomen en letterlijk uitgewerkt. Geïnterviewden gaven hiervoor toestemming via de ondertekening van een machtigingsformulier (zie bijlage 2). Randvoorwaarden daarvoor zijn dat geïnterviewden anoniem worden opgevoerd (in dit onderzoek door middel van een gefingeerde naam) en de data (geluidsbestanden en uitgewerkte interviews) beveiligd zijn opgeslagen. Dit laatste is gedaan door de bestanden op te slaan op een computer die met een wachtwoord beveiligd is.

²³ Gegevens op moment van interviewen. De namen zijn gefingeerd.

Vanuit de interviews werden letterlijke citaten of samenvattingen gegroepeerd naar (mogelijke) elementen van heil, zoals redding, ervaringen, hoop e.d.. Daarnaast vond groepering van citaten en samenvatting van delen van het gesprek plaats van andere mogelijke relevante delen, zoals opvoeding, invloed van personen en factoren op de geloofsreis.

In de volgende paragrafen staan de belangrijkste bevindingen over wat toetreders zien als heil en redding. Het begint met rust, vervolgens gaat het via redding uit lastige situaties en zinloos bestaan, redding uit zonde, Jezus en God, Jezus en het Evangelie in één minuut naar heil en redding in het dagelijks leven. Het hoofdstuk sluit af met een paragraaf over opvallend afwezige elementen (aarde oud en nieuw) en een over de rol van heil en redding in het toetredingsproces.

4.2 Rust

Als het gaat over heil en redding bij deze acht toetreders, springt één element eruit: rust. Alle acht benoemden uit zichzelf rust als belangrijk of het belangrijkste wat hoorde bij hun geloofsreis, bij het christelijk geloof en/of het gevolg van de geloofsreis. Door allen werd ook letterlijk de term rust genoemd.

Uit de citaten blijkt wel dat 'rust' ook een brede term is. Zo noemt Ernst rust zowel in het geworteld zijn als het opgenomen zijn in een groter verhaal. Gert benoemt 'rust' nadat hij als niet-gelovige gebeden heeft in een moeilijke situatie, het begin van een ommekeer. Bea benoemt eenzelfde soort voorval. Corrie die op dat moment grote problemen heeft, krijgt rust na een droom. Verderop in het interview vertelt ze:

"Want ik had echt ineens een heel erg verlangen om naar de kerk te gaan, omdat ik een soort van wist van, hé daar heb ik die rust gevonden, die wil ik weer voelen."

Alie, gevraagd naar hoogtepunten in haar geloofsreis:

"Ik weet niet. Er zijn meerdere hoogtepunten. Ik denk dat mijn rust het meest recente was."

Henk merkt bij zichzelf op dat God aan het werk is. Als grootste voorbeeld noemt hij:

"Ik maak me altijd heel veel zorgen om van alles en nog wat. Ben ik nu nog steeds niet van af. Maar ik merk wel dat ik veel rustiger ben geworden sinds ik God heb leren kennen."

Voor Dieke was het zien van christenen die rust uitstraalden een belangrijke aanzet in haar geloofsreis. Ze werkte bij een organisatie waar veel christenen werkten en kwam in haar functie veel bij christelijke organisaties over de vloer.

"Ze hadden allemaal iets wat ik zelf niet had, en dat was rust. Rust ook dat het 'goed genoeg is'."

Het element van rust en dat het goed genoeg is, komt vaak terug in Diekes verhaal, een rust die ze niet ziet bij seculiere of islamitische vrienden. Freek was aan het nadenken over het ontstaan van de aarde, schepping en evolutie. Hij volgde een Alpha-cursus in een evangelische gemeente "waar ze veel bewijzen hadden voor een zesdaagse schepping". Hij vertelt:

"Ik begreep het niet allemaal. Maar het gaf wel een rust in mezelf van: Oh ja. Ik weet niet hoe alles is gebeurd. Maar ik kreeg meer vertrouwen in God."

Rust is net als heil en redding een breed en gelaagd begrip. Als we kijken naar zowel de (vele) keren dat het woord rust letterlijk werd genoemd als andere omschrijvingen over wat rust is of geeft, zijn er twee hoofdlijnen te herkennen. De eerste heeft te maken met een basale rust als het gaat over het zijn, de eigen identiteit. De tweede gaat over perspectief en rust door een zinvol leven te hebben. Deze twee zijn niet altijd even goed te scheiden.

Identiteitsrust

Het christelijk geloof geeft voor een aantal toetreders heel basale rust in het 'zijn', identiteitsrust. Het geeft een aantal mensen rust dat je bij God mag horen, zonder dat je dat continu moet bewijzen. Voor Bea die heel actief was in de yoga-wereld, was dat essentieel. Ze zag (deels online) verschillende mensen uit de yoga- en New Agewereld tot geloof komen.

"Haar hele leven stond op zijn kop - net als bij die anderen - want yoga/New Age was hun hele leven en inkomen. Ze zei 'ik vertrouw op God dat het wel goed komt'. Wow. Dat vertrouwen ben ik ook naar op zoek. Het is niet verkeerd om te strekken en oefeningen te doen. Maar je bent daar wel de hele tijd mee bezig en dat is eigenlijk nooit genoeg of zo. In mijn omgeving was iedereen hard aan het werk daarvoor, yoga, retraites, Ayahuasca, naar Peru, therapie. En dat raakte me wel, dat ik dacht van ja, maar is er dan iets waarbij dat dan niet zo is?"

Voor Dieke was rust ook essentieel in haar geloofsreis:

"Ik voelde dat ik gered was toen ik God geloofde en dat ik op dat moment die rust kreeg die ik al die tijd achterna ben gaan jagen. In van alles en nog wat, maar het eigenlijk nooit vond."

Bij meer respondenten speelde een dergelijke basale rust een grote rol. Een rust die te maken heeft met dat je opgenomen bent in een groter verhaal, dat het niet allemaal om jezelf draait, dat het niet je eigen prestaties zijn wat het leven goed maakt. Drie mensen noemen daarbij expliciet 'het is goed genoeg' of 'ik weet dat het goed komt'. Bij het doorvragen wat dat 'goed' is, komen ze er niet helemaal uit. Goed is ook breed en gelaagd: het gaat over goedkomen van kleine dingen zoals dat je sleutels toch in je jas zitten tot de terugkomst van Jezus dat dan alles goed komt. Henk:

"En hoeveel rust (het geloof, CV) dat je brengt. En hoe het ervoor zorgt dat je veel minder loopt te piekeren in het leven. Ja, en dat je wel bij jezelf denkt van ja maar het is eigenlijk ook goed zoals het is. Ja, dat is ook echt wel wat geloof voor mij betekent: rust."

Rust in perspectief hebben

Een tweede lijn van rust, naast het basale zijn, heeft te maken met het hebben van perspectief en doel. Alie verwoordt het zo:

"Ik denk dat ik gewoon heel erg een doel heb gevonden in het leven en diepgang en antwoorden op vragen die ik heel lang had. En ik heb het idee dat het geloof ook gewoon klikt in mijn hoofd of zo. Het klopt of zo. Het is gewoon een soort waarheid die mijn hart begrijpt. Niet alleen mijn hersenen, niet mijn hoofd alleen, maar mijn hart ook echt. En om daarvoor te leven, niet meer voor jezelf te leven, niet meer voor dat te leven, dat is gewoon zoveel... er komt zoveel meer diepgang en zoveel meer perspectief in je leven. En ik heb zoveel meer vrede eigenlijk dan eerst."

Freek benoemt ook dat het 'klikt':

"Dingen vielen op hun plek, kregen betekenis. Zoals vriendschappen. Perspectief en doel. We zijn gemaakt met een doel, dat was het grootste."

Hoewel het bij iedereen wat anders is, speelt voor iedereen iets mee van rust vinden in doel en perspectief. Echter, bij deze groep respondenten lag de nadruk meer op de eerste lijn van rust (in het zijn) dan op de tweede (perspectief).

De rust die de geïnterviewden vonden is niet iets vanzelfsprekends of iets zelfgenoegzaams. Bij alle acht was en bleef er in het leven sprake van allerlei vormen van lijden – van gezondheid van dierbaren, problemen in relaties met anderen of issues op het werk. Het geloof loste deze problemen niet allemaal of helemaal op. Het is een rust ondanks en door de problemen heen.

4.3 Redding - uit lastige situaties en zinloos bestaan

Na rust - en ook daarmee samenhangend – is het tweede belangrijke element van heil en redding de redding uit lastige situaties en een zinloos bestaan. In de omschrijving van heil en redding (hoofdstuk 2) komt naar voren dat er een aspect is van 'voor' en 'na'. Dit bleek ook het geval in deze gesprekken. Opvallend daarbij wat dat deze vorm van redding minder pregnant naar voren kwam in het eigen verhaal van de geloofsreis. Als er expliciet naar werd gevraagd later in het interview ("ben je ergens van gered of bevrijd"), kwam er meestal wel een stevig antwoord.

Gert zat in een zware situatie: een relatie die uit was, nieuwe baan, zieke vader en een situatie van identiteitsfraude. Hij vertelt over zijn geloofsreis en dat hier een belangrijk keerpunt was.

"Ik heb gebeden tot een onbekende God. Als U bestaat, wilt U me dan alstublieft redden? Dat gaf rust. Ik moet nu denken aan de Bijbel 'Ieder die de Here aanroept zal worden gered'. Er kwam geen nieuwe tegenslag meer."

Voor twee anderen gold ook heel nadrukkelijk dat zij zich gered wisten uit een lastige situatie (gezondheid kinderen, zware depressie) en benoemden dat in hun geloofsreis. In beide gevallen speelde gebed en intense ervaring een rol. Corrie:

"Nou, ik zat in die periode super diep, ja dat was echt wel het dieptepunt qua mentale toestand en welzijn en ik wist ook niet waar ik naar op zoek was. En toen kreeg ik een droom. Nou ja, ik lag dus in mijn droom huilend op de grond. Ja, die dag kon ik echt ook alleen maar aan zelfmoord denken voordat ik ging slapen. En toen droomde ik dat Jezus zijn hand op mijn hoofd legde. En daarna kreeg ik rust. En dat was voor mij dus het omslagpunt."

Ze geeft dan ook aan (na expliciet gevraagd te zijn) dat redding voor haar letterlijk betekent zin hebben om te leven.

Bea vertelt een soortgelijk verhaal. In haar gezinssituatie was het heel lastig, met enige gêne vertelt ze:

"En toen heb ik ook voor het eerst tot Jezus, zeg maar gebeden. Ik dacht, oké, misschien hebben die mensen gelijk en is het inderdaad iets met God en Jezus. En is Jezus inderdaad de Zoon van God en dan moet ik daar misschien iets mee. En, nou ja, raar maar waar, maar toen voelde ik me heel rustig en relaxed."

In deze drie verhalen zijn rust en redding helemaal verweven. Henk geeft bijvoorbeeld als antwoord op de vraag wat redding voor hem is: "Rust is een soort redding".

Naast deze redding uit moeilijke omstandigheden en het krijgen van rust daarbij, noemen de geïnterviewden verschillende vormen van redding. Zoals redding van jezelf of met jezelf bezig zijn, redding uit een nutteloos en eenzaam bestaan (twee keer), bevrijding van het idee dat je liefde en goedheid moet verdienen, bevrijd van pornoverslaving, gered van het zorgen maken, redding van streven naar perfectie (twee keer) en redding uit een leven van zoeken naar vervangers van leegte (drie keer).

4.4 Redding - uit de zonde

Zoals betoogd in hoofdstuk 2, gaan heil en redding ook over vergeving. Bijna niemand noemde dat uit zichzelf. Als er expliciet werd gevraagd of ze ergens van of tot gered of bevrijd waren, kwamen er wel verhalen naar boven waarin het over zonde, kruis en vergeving ging.

Redding van zonde of oordeel werd slechts door twee mensen benoemd in hun geloofsreis. Alleen Ernst en Freek beginnen uit zichzelf over redding uit de zonde. Ernst geeft aan altijd zondebesef te hebben gehad en dat hij daar nu meer woorden aan kan geven.

"Je kunt jezelf niet vergeven. Dat voelde heel bevrijdend met het geloof, dat je vergeven kon worden. En dat je zonde kunt benoemen. De Bergrede, die is heel mooi, maar daar kan niemand aan voldoen. Iedereen heeft vergeving nodig. Het voelde gewoon echt, het voelde gewoon heilig. Soort gelijkheid voor iedereen. Alsof het klopt."

Freek heeft een soortgelijke ervaring of overtuiging. Als kind luisterde hij veel naar boeken van C.S. Lewis over Narnia. Hij vertelt dat met name het verhaal van Aslan die op de Stenen Tafel gedood wordt veel indruk maakte, maar dat hij dat nooit kon plaatsen. Een vriendin vertelde tijdens een vakantie het Evangelie en toen ineens begreep hij het verhaal.

"Ja, dat kwam best binnen. Omdat ik het zelf nooit heel erg begreep. Waarom kon Aslan op die Stenen Tafel gedood worden voor de zonde van Edmund. En dan weer tot leven komen. Dat snapte ik nooit. En toen ze (de vriendin, CV) het verhaal van Jezus vertelde snapte ik wat Jezus voor ons gedaan heeft. En snapte ik ook ineens het verhaal van Aslan."

Enige tijd later is de vriendin zijn vriendin geworden. Hij gaat mee met haar naar een dienst op Goede Vrijdag en daar ging besef en ervaring weer samen.

"Wauw. Het gevoel zelf is eigenlijk alsof ik heel erg onder de indruk ben. Alsof ik een klap heb gekregen. En toen was er nog iets gezegd van dat we stil de kerk uit moesten lopen. Toen zijn we stil de kerk uit gelopen. Dat was heel mooi. Ik was helemaal in mezelf gekeerd. Besepte: dit heeft Jezus voor ons gedaan. (...) Ik denk dat dat het punt is geweest dat het echt is. Waar de genade is geland."

Maar deze beide reacties waren dus de uitzondering, in ieder geval als het gaat om het spontane verhaal over redding uit de zonde. Expliciet gevraagd naar 'wat betekent redding of bevrijding voor jou', noemen de meesten wel redding van de zonde. Hoewel

dat voor een heel aantal een lastig begrip is. Drie zaken spelen daarbij een rol: aarzeling of ze vergeving verdienen, vragen rond of vergeving zo belangrijk is omdat ze het niet zo ervaren en ten derde vragen rond redding van andere mensen. Die eerste twee punten komen terug in een langer citaat van Alie, waarin ze iets verwoordt wat anderen ook benoemen.

"Redding, dit is ook iets waar ik nog steeds een beetje mee worstel eerlijk gezegd in het geloof. Want de kern van het geloof is dat we vergeving krijgen. Toch dat Jezus voor onze zonden aan het kruis is gegaan? Dat is (...) waar we iedereen mee, nou niet lokken dat is een beetje raar om te zeggen, maar gewoon dat is de kern en dat is waar we van leven ook denk ik. Dat is wat in een kerk wordt gezegd. Maar ik heb altijd geworsteld met of ik dan vergeving nodig heb als ik geen schuldgevoel heb. Ik snap niet wat ik precies fout doe eigenlijk. Dat klinkt heel raar, want ik weet heus wel dat ik dingen fout doe. Dat doet ieder mens, we zondigen allemaal. En om nu te zeggen dat Jezus mij heeft gered, vind ik eerlijk gezegd nog steeds lastig, want Hij heeft mijn leven compleet veranderd ja. En Hij heeft zoveel goeds gebracht in mijn leven. Alleen ik denk dat ik de diepgang of het besef nog niet helemaal heb van wat redding precies is. Heeft Hij me dan gered van de hel? Is dat dan waar ik dan niet meer heen hoeft? Of wat is. Ja, wat is die redding dan? Wat betekent het? Daar ben ik nog steeds mee aan het worstelen."

Deze worsteling geldt voor meer respondenten (naast Alie nog drie). Aan de ene kant geven ze aan dat vergeving belangrijk is, aan de andere kant ervaren ze dit niet zo en kunnen niet goed uit de voeten met vergeving. Een aantal zegt niet echt te zondigen. Om aan te geven hoe denken en ervaring door elkaar lopen. Dieke, degene die het meest nadrukkelijk zegt, ik zondig niet, antwoordt op de vraag 'vertel het Evangelie in 1-minuut' dat God zijn Zoon naar de aarde heeft gestuurd om de zonden te vergeven. "Dat is denk ik het belangrijkste". Mogelijk dat dit verschil in antwoord mede heeft te maken met een procesmatige benadering versus een die meer gericht is op de kern; daarover meer in paragraaf 6.

Voor vijf respondenten geldt dat als het over redding gaat, ze dit betrekken op mensen die ze kennen en zich afvragen of deze mensen dan wel of niet gered zijn of dat ze naar de hel gaan. Voor de een was dat een zware vraag, de ander kon dat makkelijker loslaten of in de handen van God laten.

4.5 Jezus en God

Jezus speelt een centrale rol in heil en redding; dat was een conclusie in hoofdstuk 2.2. Opvallend is dat in de interviews Jezus slechts door de helft spontaan genoemd wordt en dan vaak ook maar een of twee keer. Als Hij genoemd wordt, heeft dat vaak niet direct met vergeving of kruis te maken.

Van die vier die uit zichzelf over Jezus begonnen, noemt Corrie de ervaring dat Jezus een hand op haar hoofd legde. Bea, ook eerder genoemd, ging bidden tot God en Jezus. Gert noemt een keer dat Jezus de enige weg naar het leven is en dat Hij centraal staat in de Bijbel. Alie is de enige die regelmatig over Jezus spreekt.

"Jezus is mijn nummer één, voor Hem wil ik leven".

Gezien het voorgaande is het niet heel verrassend dat mensen het meer en eerder over God de Vader hebben dan over Jezus. God is mogelijk makkelijker te koppelen aan zowel rust als redding uit moeilijke omstandigheden dan Jezus. Jezus en heil heeft, in ieder geval in de ogen van deze toetreders, vaak te maken met vergeving. En dat is iets wat ze lastiger vinden te ervaren en onder woorden te brengen. Freek (voor wie zonde en vergeving juist wel een rol speelde) benoemt uit zichzelf:

"Ik vond het makkelijker om God te accepteren dan Jezus. God is er en heeft alles gemaakt en daarop kun je vertrouwen. Gewoon vertrouwen als een kind, en dat kan ik. Dat vond ik gewoon een fijn gevoel en ik denk van 'dit klopt'. Maar ik vond het nog moeilijk om genade te ontvangen, om te beseffen 'dit heeft Jezus voor mij gedaan'."

Een paar mensen noemen Jezus als voorbeeld voor het leven hier en nu; Zijn levenslessen maken het leven beter en mooier. Dieke (gevraagd naar welke rol Jezus in haar geloofsreis heeft):

"Hij is een voorbeeld. Maar ik voel me ook als een soort van, dat gaan we nooit halen, in het proberen te doen. Zeker niet in de tijd waarin we nu leven, denk ik. Destijds was dat ook heel moeilijk, maar ik denk iets minder moeilijk."

Hoewel dus een aantal Jezus als voorbeeld noemt, is dat niet het hele verhaal. Hij heeft volgens allen te maken met redding en vergeving (zie paragraaf hiervoor en hierna), tegelijkertijd is dat ook lastig te begrijpen en te ervaren. Geïnterviewden geven ook aan dat hun geloof zich ontwikkeld en dat ze het later wellicht beter begrijpen. De reactie van Ernst op de vraag of geloof dan ook een fase is, die over kan gaan, zou ook in de antwoorden van veel andere respondenten niet vreemd zijn.

"(...) Als de vraag is of ik anders over Jezus ga denken, dan is het denk ik... Ik denk elke dag wel anders over Jezus. En ik denk over een paar jaar ook anders, maar niet op zo'n manier dat het maar een rabbi was die sterke verhalen had. (...) Op een gegeven moment besepte ik ook dat ik niet echt meer terug kan naar een ander wereldbeeld."

Jezus speelt dus een rol, als voorbeeld en heeft met vergeving te maken, maar het accent van het verhaal van de geloofsreis ligt elders: bij een totaalplaatje, bij rust, bij redding en bij God de Vader.

4.6 Jezus - en het Evangelie in één minuut

Opvallend is de verandering van spreken als geïnterviewden wordt gevraagd 'als je het Evangelie in één minuut moet vertellen, wat zeg je dan'. Deze vraag werd telkens aan het einde van het interview gesteld. In de gesprekken tot dan toe gaf de grote meerderheid geen woorden aan redding van zonde of vond het een lastig concept. Na deze vraag kwam iedereen, op één uitzondering na, met een verhaal dat mensen zondig zijn en dat God Zijn Zoon naar de aarde heeft gestuurd, dat Jezus gekruisigd moest worden voor de zonden van de mensen.²⁴ Een drietal mensen noemde het beeld van een

²⁴ De enige die niet vergeving van zonde benoemde, had dat eerder in het interview wel gedaan als belangrijk element van redding. Op de vraag van Evangelie in één minuut benadrukte ze dat het Evangelie een soort leefregels in zich heeft en dat het goed is om de lessen van Jezus te volgen.

kloof met aan de ene kant mensen en aan de andere kant God. Je hebt Jezus met het kruis nodig om die kloof over te steken. Dit beeld komt in ieder geval ook voor in de Alpha-cursus die zes van de acht geïnterviewden hebben gevolgd. Twee van de respondenten benoemden ook dat het beeld uit deze cursus kwam.

Als interviewer leek het antwoord op deze vraag soms een van buiten geleerd lesje. Mensen waren minder aan het zoeken naar hun woorden dan tijdens het beschrijven van hun geloofsreis. Mogelijk dat dit te maken heeft dat hier ging om het communiceren van bepaalde aangeleerde 'geloofswaarheden' die mensen zelf niet zo vinden of in ieder geval minder ervaren. Een mooi voorbeeld is het dubbele antwoord van Dieke, die eerder zei niet zoveel met zonde en vergeving te hebben, omdat ze niet echt zondigt:

"God heeft Zijn Zoon gestuurd naar de aarde om zonde te vergeven. Dat is denk ik het belangrijkste. En in die vergeving zit genade. Persoonlijk zou ik zeggen rust en vertrouwen, ongeacht of iets gaat zoals je wilt."

In dit antwoord komt duidelijk het onderscheid tussen geleerd en geleefd geloof naar voren. Overigens bleek eerder in deze studie dat in ieder geval in Engeland ook bij kerkgangers verlegenheid heerste rond de kruisdood van Jezus en een mogelijk verschil tussen wat mensen rationeel zeggen wat belangrijk is en wat ze ervaren (Christie & Astley, 2009).

Naast dit verschil tussen leer en leven speelt er mogelijk nog iets anders mee: de onderzoeksmethodiek. De primaire insteek van het empirische deel van dit onderzoek was een dynamische blik. Dat resulteerde in interviews met een narratieve insteek (geloofsreis). Een dergelijke insteek levert per definitie een uitgebreider en een gelaagder verhaal op dan antwoorden op een vragenlijst. Het geeft mensen de ruimte om veel te vertellen over alles wat met hun geloofsreis te maken heeft. Door te vragen naar het Evangelie in één minuut worden mensen gedwongen een kern te benoemen. Dat kan spanning opleveren om te kiezen uit dat brede gelaagde verhaal. Het is in ieder geval duidelijk dat voor deze geïnterviewden deze vraag een meer dogmatisch antwoord uitlokte, een antwoord dat meer een beroep deed op wat ze rationeel geleerd hadden in hun christelijke context dan wat ze geleerd en ervaren hadden in hun hele geloofsreis. In het volgende hoofdstuk bespreek ik consequenties hiervan voor vervolgonderzoek.

4.7 Heil en redding in het dagelijkse leven

Uit bijna alle interviews kwam naar voren dat heil en redding zowel transcendent is (bijzondere geestelijke ervaringen, besef dat er een God is) als dat het immanent is, met het leven hier en nu te maken heeft. In de meeste gevallen begonnen de geïnterviewden zelf over consequenties van hun geloofsreis voor hun dagelijks leven. Aan het einde van het interview werd er ook expliciet gevraagd of hun dagelijks leven veranderd is doordat ze nu geloven.

In vier gevallen leidde (mede) de geloofsreis tot het opzeggen van een baan of het kiezen voor een nieuwe baan: een vertrek uit de yoga-branche, afscheid van een wetenschappelijke carrière en werk meer gericht op welzijn, vertrek uit de game-industrie en een keuze voor het werken voor een christelijke organisatie. Uit de motieven blijkt ook gelaagdheid; twee mensen gaven aan dat de geloofsreis mede van invloed was en dat andere factoren ook meespeelden.

Rust was het belangrijkste onderdeel van heil bij de geïnterviewden. Dat werkt ook door in het dagelijks leven. Door letterlijk meer rust te nemen (niet te werken op zondag), door dingen los te kunnen laten en meer vertrouwen te hebben, door minder te schelden in een file, door zich minder zorgen te maken. Ook noemen mensen andere veranderingen in hun houding of karakter zoals minder bezig zijn met jezelf (twee keer), meer compassie en zachtheid, positiever denken in het algemeen en dankbaarder zijn voor allerlei dingen,

Twee laatste en hele praktische consequenties van het toetredingsproces zijn dat tijdbesteding verandert en mensen een gemeenschap hebben waar ze deel van zijn. Zo benoemt iedereen dat ze meer bidden en bijbellezen en dat ze naar de kerk gaan. Ernst is zelfs twee tot drie keer per week bezig met kerkelijk activiteiten. Maar dat is ook om, zoals hij zelf aangeeft, verbinding te krijgen met andere mensen.

Die verbinding en het onderdeel zijn van een gemeenschap werd door iedereen benoemd in zijn of haar geloofsreis. Voor de helft speelde die verbinding met anderen een heel grote rol, voor de andere helft was dat minder. Het belang zat bijvoorbeeld in het open met elkaar kunnen spreken en vragen op tafel leggen (vooral in de context van de Alpha-cursus). Ook het zien van hoe mensen met elkaar omgaan en daar iets opmerken van 'liefde en geduld' (Alie) speelt een rol. De verbinding met andere gelovigen werd door bijna iedereen benoemd als onderdeel van de geloofsreis. Voor drie mensen leidde de geloofsreis ook tot het proberen te herstellen van verbindingen met ouders of andere familieleden, het woord verzoening viel daarbij twee keer.

4.8 Opvallend afwezig: aarde oud en nieuw

In hoofdstuk 2 bleek dat bij een breed en gelaagd heilsverhaal ook elementen van vrede naar voren kunnen komen die gaan over (zorg voor) de schepping en vrede en gerechtigheid. Echter, in de interviews gebeurde dat nauwelijks. Eén persoon benoemt dat het geloof voor hem ook goed en geloofwaardig is omdat het een goed verhaal is, waar ook oorlog, armoede en allerlei morele issues in passen. Dat is dezelfde – en enige – die het ook heeft over een wereldbeeld. De vrede waar Paas over schrijft (2023, 2025) is in de verhalen van deze toetreders vooral een innerlijke vrede (rust) die zich uit in het persoonlijke dagelijkse leven.

Er zijn verschillende mogelijke oorzaken dat de zorg voor de aarde of de inzet voor gerechtigheid niet voorbij komen. Een eerste is – uiteraard – dat het niet speelt bij deze toetreders. Een tweede is dat de vraagstelling 'je geloofsreis' mensen voorsorteert op een meer individuele insteek. Echter, het feit dat mensen bij het doorvragen over redding en bevrijding en bij het Evangelie in één minuut ook deze elementen niet benoemden is veelzeggend. Heil en redding worden met name betrokken op het eigen leven. Een derde reden zou kunnen zijn dat wat mensen in hun nieuwe christelijke context horen niet gaat over de aarde, vernieuwd of in het hier en nu.²⁵

²⁵ Hoewel zeker voor drie van de geïnterviewden geldt dat er in hun gemeenten wel aandacht is voor scheppingszorg.

Niet alleen is er tijdens de interviews weinig aandacht voor de bredere wereld, ook een toekomstige wereld of de hemel blijven goeddeels buiten beeld. Hetzelfde bleek ook al uit de literatuurstudie (hoofdstuk 3). Slechts twee mensen namen het woord 'hemel' in de mond en beide met eenzelfde strekking. Ernst:

"Ik ben minder bezig met mezelf en of ik in de hemel kom of niet. Dat is nooit een essentie geweest, dus dat is niet het doel ofzo."

Alie spreekt in het verband van de hemel over een "bonus".

Een nieuwe of vernieuwde wereld of de wederkomst van Jezus speelt maar bij één van de acht. Henk verzucht als hij het over de teloorgang van normen en waarden heeft: "Heer waar blijft u, we wachten al zo lang". Bij de anderen is het geen onderwerp dat voorbij komt in het interview.

Hoewel hemel en nieuwe aarde niet benoemd worden, komt de hel en een eeuwig oordeel wel voorbij. Drie mensen houdt het bezig hoe het zit met ouders, andere familie en vrienden die niet geloven. Alie geeft aan dat het voor haar "het grootste issue is geweest" voordat ze tot geloof kwam. Of er een hel is weten ze niet zeker.

4.9 De rol van heil en redding in het toetredingsproces

Op welke manier toetreders heil en redding zien en ervaren is nu duidelijker. Een vraag die nog niet beantwoord is, is in hoeverre heil en redding een rol spelen in het toetredingsproces.

De open en brede aanpak (vragen naar geloofsreis) had mede als doel om een antwoord te kunnen geven op die vraag. Tegelijkertijd: acht unieke en gelaagde verhalen maken een precies antwoord lastig. Toch is er een aantal conclusies te trekken.

Als eerste: heil en redding spelen een grote rol, met name het element van rust. Bijna alle respondenten benoemden in hun verhaal over hun geloofsreis verschillende vormen van rust en hoe belangrijk dat was als aantrekkingskracht van het christelijk geloof en/of als heilzaam gevolg van het geloof in God. Als tweede, en daarmee samenhangend, noemde het grootste deel ook dat het geloof redding bracht uit vormen van zinloosheid of dat het een doel gaf in het leven. Een derde conclusie is dat de kruisdood van Jezus en vergeving van zonde voor bijna niemand een grote rol heeft gespeeld in het toetredingsproces. Wel geeft iedereen aan – gevraagd naar het Evangelie in één minuut – dat ze dit essentieel vinden.

Op grond van de interviews met deze acht toetreders lijkt het aannemelijk dat het vinden van rust en het ervaren van zin de belangrijkste inhoudelijk reden is om toe te treden tot christelijk geloof, om in God te gaan geloven. Beide maken deel uit van het complex van heil en redding dat in vorige hoofdstukken is beschreven, maar het betreft een selectie hieruit, die individueel is en op het hier en nu is toegespitst.

5. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de onderzoeksvraag van deze studie: *wat zien toetreders tot het christelijk geloof als 'heil en redding' en wat betekent dit voor een ordinary soteriology?* Via de gevolgde route van dit onderzoek en beantwoording van de deelvragen, sluit ik dit hoofdstuk af met het antwoord op de centrale onderzoeksvraag en geef enkele aanbevelingen voor de kerkelijke praktijk.

5.1 De route

Na een korte duiding van de begrippen 'heil en redding', beschreef ik op basis van literatuurstudie in hoofdstuk 2 een *framework* voor een gelaagd narratief van een *ordinary soteriology*. Elementen van dat *framework* zijn: een centrale plek voor Jezus Christus, aandacht voor zowel het transcendente als het immanente, een verschil van vóór en een na bij redding en het feit dat verhalen van heil van onderaf vaak gelaagd en breed zijn. Daarnaast bleek dat een narratieve benadering van onderaf een dynamische blik geeft op heil en redding.

In hoofdstuk 3 vond een analyse plaats van onderzoeken over heil en redding in een missionaire context. Daaruit kwamen vijf hoofdpunten naar voren. Ten eerste dat er verschillende interpretaties zijn van heil en redding, ten tweede dat - zoals al aangegeven in hoofdstuk 2 - heil en redding inderdaad breed en gelaagd is. In de derde plaats dat er meer aandacht is voor God de Vader dan voor Jezus de Zoon, zowel bij toetreders als bij werkers in een missionaire context. Dit laatste kan op gespannen voet staan met het *framework* uit hoofdstuk 2. Het vierde hoofdpunt is dat er in missionaire contexten verlegenheid is rond kruis en verzoening. Als laatste punt kwam naar voren dat er bij toetreders en in missionaire contexten in het algemeen meer aandacht is voor het hier en nu dan voor een leven na dit leven of de nieuwe aarde.

Hoofdstuk 4 gaf een beschrijving en analyse van de acht interviews met toetreders over heil en redding. Vanwege de mogelijkheid van een breed en gelaagd narratief over heil en redding én om te testen of heil en redding een rol spelen bij toetreding, was de openingsvraag bij de interviews heel algemeen: "Kun je me meenemen in jouw geloofsreis?" Het vorige hoofdstuk beschrijft de belangrijkste inzichten uit de interviews.

5.2 Toetreders over heil en redding

De eerste deelvragen uit dit onderzoek luiden: *Wat betekenen heil en redding voor toetreders en welke rol spelen heil en redding in het proces van toetreding?*

In het vorige hoofdstuk staat het antwoord op deze vragen uitgebreid beschreven. Hier volgt een korte samenvatting en duiding in zes punten, mede in het licht van de hoofdstukken 2 en 3.

1. Heil en redding zijn brede en gelaagde begrippen

Een eerste conclusie is dat iedere toetreders zijn of haar eigen verhaal heeft en verschillende aspecten van heil en redding benoemt. Het gaat over Jezus gestorven voor de zonde, over rust, over redding uit een zinloos bestaan, over een nieuw leven en nieuw perspectief en over echte verbinding. Wat ook duidelijk is, is dat het inderdaad vaak gaat om gelaagde verhalen: er is een mix van verschillende aspecten. Op grond van het eigen

onderzoek en de analyse van bestaande onderzoeken is niet duidelijk wat verklarende factoren zijn voor deze verschillen. Er zijn wel aanwijzingen dat in een aantal gevallen het toetreden tot het christelijk geloof een vorm van redding is uit problemen die mensen ervaren.

Of de gelaagdheid ontstaat doordat mensen heen en weer bewegen tussen een seculiere en christelijke context zoals beschreven in hoofdstuk 2 (Okesson, 2020), is op grond van dit onderzoek niet vast te stellen. Het is wel aannemelijk dat dit invloed heeft; al was het alleen maar omdat de meeste toetreders niet primair aanhaken vanwege een piëtistisch bekeringsmotief en dus mede andere motieven hebben. Deze motieven hebben vaak te maken met de seculiere context en de onvrede daarmee.

2. Rust als innerlijke vrede

Zowel uit de interviews als uit het onderzoek van Kuiper (Kuiper, 2024) komt 'rust' naar voren als het belangrijkste element van redding en heil bij toetreders. Veel toetreders benoemen 'rust' zelfs letterlijk als belangrijk in het geloof. Daarnaast gebruik ik rust als een koepelterm voor identiteitsrust, voor innerlijke vrede over je eigen identiteit, het opgenomen zijn in een groter verhaal en het hebben van een perspectief en doel in het leven. In de overige studies (hoofdstuk 3) komen deze elementen ook vaak voor.

Bewust noem ik hier rust als innerlijke vrede om aan te sluiten bij het betoog van Paas in zijn boeken *Vrede op aarde* en *De weg van vrede* (Paas, 2023, 2025). Het lijkt zinvol om heil en redding te duiden in termen van vrede. Tegelijkertijd laat dit onderzoek zien dat bij deze groep toetreders er in het toetredingsproces veel aandacht was voor innerlijke vrede, maar nauwelijks voor vrede op maatschappelijk terrein. Ook uit analyse van eerder uitgevoerde onderzoeken bleek dat er bij toetreders weinig aandacht is voor deze aspecten van vrede.²⁶ Overigens, in de missionaire context, bij vrijwilligers, pioniers en voorgangers, was daar wel meer aandacht voor. Maar blijkbaar is dat niet waar de toetreders in de context van deze onderzoeken behoefte aan hebben of door aangesproken worden.

3. Redding uit een zinloos bestaan

Voor een heel aantal toetreders is heil en redding de redding uit een zinloos bestaan. Voor de een is er meer nadruk op innerlijke rust bij een doel in het leven, een ander geeft aan dat het redding is uit zinloosheid. In veel gevallen spelen die verschillende elementen een rol. Dat maakt duidelijk dat het om een gelaagd verhaal gaat.

Tegelijkertijd is het een aanwijzing dat in een seculiere cultuur er wel een verandering komt in de blik op redding en heil ten opzichte van een cultuur die gestempeld is door het christendom. Dit is een onderstreping van de betogen van Okesson en Paas (zie hoofdstuk 2). Zin en betekenisgeving staan juist in die seculiere culturen onder druk.²⁷

Deze conclusies over rust en redding uit een zinloos bestaan zijn wat het proces betreft een bevestiging van de stelling van Michael Root, beschreven in hoofdstuk 2.4. Hij stelt dat elk verhaal draait om een probleem, spanning en een plot (Root, 1986, p. 144). De spanning en het plot waren in alle verhalen te vinden, het probleem werd door een

²⁶ Paas (2025) heeft het naast vrede en gerechtigheid ook over vreugde. Hoewel vreugde en blijdschap door de meeste geïnterviewden niet letterlijk werden genoemd, lijkt er bij alle geïnterviewden vreugde wel in het verlengde van rust te liggen.

²⁷ In lijn hiermee is het betoog van Justin Brierley in *The Surprising Rebirth of Belief in God*. Hij stelt dat het nieuwe atheïsme heel weinig aanhangers meer heeft, mede omdat het te weinig antwoorden geeft op diepere vragen van mensen. Hij constateert dat veel mensen, ook voormalig felle verdedigers van het atheïsme het christelijk geloof omarmen of zoekend zijn daarin (Brierley, 2023).

heel aantal benoemd en lag voor de meesten mede ten grondslag aan het open staan voor of zoeken naar geloof.

4. Redding van de zonde en de verlegenheid daarmee

Uit zowel het eigen onderzoek (hoofdstuk 4) als uit het onderzoek van anderen (hoofdstuk 3) kwam naar voren dat redding van de zonde niet het eerste is wat mensen benoemen – althans als je een brede vraag stelt. Gevraagd naar het Evangelie in één minuut, begint bijna iedereen over Jezus, kruis en vergeving. Hier wordt ook duidelijk dat de methodologie invloed heeft op de resultaten. Een meer open procesvraag leidt tot een meer dynamisch, breder en gelaagd heilsnarratief dan een vraag die tot een duidelijke keuze dwingt binnen een zeer beperkte hoeveelheid tijd.²⁸ Het blijkt dat mensen het lastig vinden woorden te geven aan kruis en vergeving. Dat komt mede doordat ze rationeel aangeven dat vergeving belangrijk is, maar dat niet te begrijpen of zo te ervaren. Het feit dat mensen meer en makkelijker over God spreken dan over Jezus is eveneens een aanwijzing hiervoor.

In hoofdstuk 3 kwam naar voren dat niet redding van zonde, maar van schaamte mogelijk belangrijker zou zijn vandaag de dag (Mann, 2015). Uit de interviews en de overige studies bleek dit nauwelijks van belang. Wat wel in lijn met gedachten van Mann past, is dat mensen moeite hebben met een grote gerichtheid op het ik en het zelf. Redding en heil lijkt eerder gezien te worden als redding van die ik-gerichtheid of dat het ik alles zelf moet oplossen en verdienen, dan van eventuele achterliggende schaamte of zonde.

5. Heil en redding is niet: hemel of een nieuwe aarde

Een leven na dit leven, de wederkomst van Jezus of een nieuwe of vernieuwde aarde speelt bij bijna niemand een rol als het gaat over heil en redding. Een eeuwig oordeel en hel wel, maar in die zin dat het vragen oproept over hoe het met niet-gelovige geliefden van de toetreders zal aflopen.

6. Heil en redding spelen grote rol in toetredingsproces

Zoals geconcludeerd in hoofdstuk 4.9 is het aannemelijk dat heil en redding een grote rol speelt in het toetredingsproces. Met name de elementen van rust en redding uit zinloosheid blijken grote aantrekkingskracht te hebben en vaak in combinatie met religieuze ervaringen van essentiële betekenis te zijn. Daarbij is het goed te benadrukken dat het in dit onderzoek om gelaagde verhalen ging, waar het niet altijd eenduidig is wat nu met heil en redding te maken heeft en wat niet. In het algemeen werden opmerkingen over heil en redding geplaatst in een groter verhaal van levensverandering.

²⁸ Het feit dat uit het Amerikaanse onderzoek naar bekeerlingen bleek dat wel een behoorlijk deel vergeving en verzoening noemt als belangrijkste factor (zie hoofdstuk 3.3) kan hiermee wellicht ook deels verklaard worden. Dat onderzoek ging aan de hand van vragenlijsten, een die meer gericht is op wat mensen als kern zien – of denken dat de kern is in hun kerk/omgeving. Daarnaast speelt wellicht mee dat in de VS er minder sprake is van een seculiere cultuur, zie ook punt 3 uit deze paragraaf.

5.3 Toetreders, heil en redding en de praktijk van het leven

Dat er sprake is van levensverandering bij deze groep toetreders is duidelijk. Tevens is duidelijk dat dit consequenties heeft voor de praktijk van het leven. Dat is de aanzet voor een antwoord op vraag 1a: *Welke consequenties heeft de (veranderde) visie op/ervaring van heil en redding van toetreders op de praktijk van het leven?*

Ook hier maken gelaagde verhalen de analyse niet gemakkelijker. Het is namelijk niet alleen zo dat toetreden wel degelijk leidt tot een veranderende levenspraktijk, maar ook dat een veranderende levenspraktijk gezien wordt als onderdeel van heil en redding. Denk aan meer rust (ook praktisch) en verandering in karakter (geduldiger, liefdevoller). Immanentie en transcendentie lopen ook hier door elkaar. Dit door elkaar lopen van zaken is een bevestiging dat bekering een dynamisch proces is.

Los van deze door elkaar lopende lijnen zijn er hele praktische consequenties bij toetreders. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het kiezen voor een andere baan, andere vrijetijdsbesteding en bezig zijn met kerk, Bijbel en gebed (zie hoofdstuk 4.7). In de studies van Kuiper, Ten Voorde van Brenk en Zimmerman e.a. (resp. hoofdstuk 3.4, 3.2 en 3.1) komen deze praktische consequenties ook naar voren. Opvallend is dat uit het onderzoek van Roor en Van Duffelen dat weer niet naar boven kwam.

5.4 Verschillen tussen toetreders

De tweede deelvraag over wat heil en redding voor toetreders betekenen luidt: *Hoe zijn mogelijke verschillen in perspectief op heil en redding tussen toetreders te verklaren?* Dat er verschillen zijn tussen de toetreders is helder. Uit de interviews kwamen acht verschillende verhalen naar boven. Ook uit de analyse van bestaande onderzoeken kwamen verschillende motieven en routes naar boven. Mede vanwege de kleine onderzoeksgroep is het lastig hier uitspraken over te doen.

Wat blijkt uit de interviews is dat bij deze respondenten verschillen niet verklaard kunnen worden door leeftijd of kerkelijke achtergrond. Het is bijvoorbeeld niet zo dat zij die zich aansloten bij meer piëtistische kerken meer de nadruk legden op bijvoorbeeld verzoening. Degene die in wellicht de meest piëtistische kerk zat gaf aan het minst met het begrip zonde te kunnen. Ook de keuze voor een kerk bleek in de meeste gevallen niet een hele bewuste keus te zijn. Motieven als nabijheid, tips van anderen en vooral betrokken raken bij een kerk via iemand met wie je contact hebt, speelden vaak een doorslaggevende rol. Uit onderzoek van Roor en Van Duffelen zijn er ook aanwijzingen dat kerkelijke achtergrond niet doorslaggevend is. Uit hun studie bleek bijvoorbeeld dat er geen verschil was in 'zin' tussen plekken van exclusief en inclusief heil (hoofdstuk 3.5).

Ook geestelijke ervaringen rond heil en redding waren niet voorbehouden aan of vooral te vinden bij de twee die zich bij een evangelische kerk aansloten. Leeftijd lijkt in deze onderzoeksgroep geen factor van betekenis in de visie op heil en redding.

Zes van de acht geïnterviewden gaven uit zichzelf aan in een lastige jeugd te hebben gehad. In de meeste gevallen was ook sprake van echtscheiding van ouders en een moeizame relatie met een van beide ouders. Een interessant vraag voor vervolgonderzoek is of mensen met een tamelijk harmonieuze jeugd die tot geloof komen 'rust' minder belangrijk is, of dat ze relatief minder snel tot geloof komen. Om verschillen goed te duiden zijn er data nodig van een veel grotere groep toetreders, ook van toetreders tot andere type kerken (zoals Rooms-katholiek, Ooster-Orthodox en neo-pentecostale kerken).

5.5 Inbreng voor een *ordinary soteriology* en voor soteriologie

De inzet van dit onderzoek was om mede door interviews elementen aan te leveren voor een *ordinary soteriology*. Deelvraag 2 luidde: *Wat betekenen de antwoorden op vraag 1 voor een ordinary soteriology en voor soteriologie in het algemeen?*

Allereerst is het goed nogmaals te benadrukken dat het doel niet is een complete soteriologie te schetsen, of zelfs een complete *ordinary soteriology*. Het gaat om wat dit onderzoek onder toetreders kan bijdragen aan een dergelijke soteriologie en voor soteriologie en theologie meer in het algemeen. Daarbij zijn er vijf lijnen te herkennen die deels door elkaar lopen.

1. Onderzoeksofstelling: proces en kern

Het is een klassiek inzicht: je proefopstelling bepaalt mede wat je ziet. Dat geldt niet alleen voor licht (golfjes of deeltjes), maar blijkbaar ook voor heil en redding. Een kwalitatieve procesbenadering van toetreders (en vermoedelijk ook voor gelovigen in het algemeen), levert een dynamisch heilsperspectief op. Het geeft een breed en gelaagd beeld. Als een vraag tot een keuze of kern dwingt in een interview of in een vragenlijst levert dat een ander antwoord op. Die resultaten hoeven niet tegen elkaar uitgespeeld te worden. Naar analogie van de kwantummechanica van het licht: het zijn golven én het zijn deeltjes, beide uitspraken zijn waar. Voor een *ordinary soteriology* betekent dat het belangrijk is beide elementen in te brengen.

Voor vervolgonderzoek leidt dat tot drie aanbevelingen. Ten eerste: dit onderzoek heeft plaatsgevonden onder acht toetreders. Voor een goed beeld is het nodig een veel grotere groep toetreders te bevragen. Idealiter gaat dat (mede) kwalitatief. Een kwantitatieve benadering (vragenlijst onder groot aantal) is wat betreft arbeidsintensiteit werkbaarder dan uitgebreide interviews. In dat geval is het nodig vragen te formuleren die iets weergeven van het proces voordat vragen aan bod komen die dringen tot een kern of keuze. Een tweede aanbeveling is om een soortgelijk onderzoek als dit (al dan niet ook kwantitatief) uit te voeren onder gelovigen die opgegroeid zijn in een christelijke omgeving. Geldt voor hen eenzelfde perspectief op heil als bij toetreders en is er bij hen ook spanning of verschil in een procesmatige versus een meer kernachtig benadering in de visie op heil? Een derde aanbeveling is om te bezien of bij toetreders het verschil tussen de uitkomsten van het proces op termijn anders zijn; of het verschil tussen de antwoorden uit een procesbenadering en kernbenadering minder groot wordt. Uitkomsten uit het onderzoek onder aanbeveling twee zullen daar aanwijzingen voor geven.

2. Rust - en meer

Inhoudelijk is het van belang de punten uit paragraaf 5.2 te verdisconteren in een *ordinary soteriology*. Het belangrijkste daarbij is het element van rust (innerlijke vrede), aansluitend bij het pleidooi van Paas om heil en redding in termen van vrede te verwoorden. Daarbij gaat het nadrukkelijk om een combinatie van een innerlijke vrede die zowel immanent als transcendent is. Het is anders dan een 'vrede hebben met jezelf', eerder een 'vrede ondanks jezelf' omdat er een God is die groter is en je onderdeel bent van een groter verhaal.

Eenzelfde uitdaging ligt er voor de soteriologie, niet alleen die van onderaf. De resultaten van dit onderzoek dagen uit om te kijken of het element rust een belangrijke rol speelt in hoe de Bijbel over heil en redding spreekt. Abraham Joshua Heschel geeft daar een aanzet voor in zijn essay *De sabbat en zijn betekenis voor de moderne mens*

(Heschel, 2006). Mede dit essay inspireerde twee hedendaagse evangelicale theologen om over rust te schrijven. A.J. Swoboda met *Subversive Sabbath, the Surprising Power of Rest* (Swoboda, 2018) en John Mark Comer met *The Ruthless Elimination of Hurry* (Comer, 2021).²⁹

Voor vervolgonderzoek zou het zowel boeiend zijn om te kijken of 'rust' voor gelovigen met een christelijke achtergrond op dezelfde manier belangrijk is. Daarnaast is een boeiende vraag of voor toetreders de vrede primair innerlijk blijft of zich op termijn ook gaat uitstrekken naar vrede op andere terreinen (recht, politiek, schepping enz.).

3. Jezus wel centraal, minder prominent?

In hoofdstuk 2.6 staat dat een soteriologie niet om de centrale plaats van Jezus Christus heen kan. Uit dit onderzoek blijkt dat er verlegenheid is rond Jezus en vergeving. Tegelijkertijd geven toetreders aan iets met Jezus te moeten en/of te willen. Deze constatering, in combinatie met de nadruk op rust doet de vraag opkomen of in een *ordinary soteriology* in een seculiere cultuur er ook een andere benadering mogelijk is dan de focus te leggen op Jezus en vergeving. Zou een soteriologie in zo'n context niet meer kunnen beginnen met God en Zijn missie?³⁰ Is het niet logisch dat als er meer gedacht en gedaan wordt vanuit een *missio Dei*-benadering er meer aandacht is voor God (de Vader) en zijn doel met de kosmos en dat er dan een minder prominente rol is voor Jezus (de Zoon)? Jezus blijft wel centraal en essentieel, maar krijgt een minder prominente plek. Dat kan door in een missionaire setting (en in een kerk, wat overigens ook een missionaire setting is vanwege het openbare karakter) niet per se te beginnen en te eindigen met Jezus. Dat doet de Bijbel ook niet. Het betekent ook dat niet in ieder bijbelverhaal een link gelegd hoeft te worden met Jezus en verzoening, eerder hoe zo'n verhaal past in de missie van God met en in deze wereld. Tegelijkertijd, de komst van Jezus, Zijn leven, sterven, opstanding en regering, vormen wel een kantelpunt.

Een goed begrip van Jezus in een seculiere cultuur is wellicht minder goed mogelijk zonder oog voor een dikke, zelfzoekende of presterende ik. Wie opgegroeid is met het christelijk geloof duidt dat 'dikke ik' wellicht snel in termen van zonde, en dus is er vergeving nodig. Wie niet gesocialiseerd is in een omgeving waar veel wordt geduid in termen van zonde, kan bevrijding zien én ervaren dat deze 'ik-gerichtheid' niet is hoe God het leven en de mens bedoeld heeft en kan daarin rust ervaren. Dit sluit aan bij Paas als hij stelt dat heil wellicht daar gezien en ervaren kan worden "waar onze zelfhandhaving 'sterft'" (Paas, 2023, p. 346). Het verhaal van Jezus en vergeving volgt erna.

Een vraag die dit oproept is of in de contexten van deze toetreders het accent rond Jezus vooral lag op het priesterschap en het profetische en koninklijke minder aandacht heeft. Als er meer aandacht komt voor het koningschap van Jezus en Jezus als Heer, zullen toetreders mogelijk meer met 'Jezus kunnen'. Dat sluit aan bij het pleidooi van Okesson voor 'more of Christ' en 'more of the gospel of Jesus' voor een gelaagder verhaal van redding en voor meer mens-zijn (zie paragrafen 2.5 en 2.6).

Een vraag voor mogelijk vervolgonderzoek is of er verandering optreedt bij toetreders. Is het zo dat en is het essentieel dat toetreders als ze langer geloven meer waarde gaan hechten aan Jezus' kruisdood en vergeving?

²⁹ De populariteit van het boek van Comer onder christenen zegt mogelijk iets over dat ook voor hen rust een belangrijk onderdeel van heil en redding is.

³⁰ Wat dat betreft is het boeiend om te zien in hoeverre Paas' boek *De weg van vrede*, die zo'n insteek kent, een rol gaat spelen bij toetreders en bij mensen die al langer bij het geloof betrokken zijn.

Voor de Bijbelse theologie roepen deze noties over Jezus en context de (oude) vraag op in hoeverre in Handelingen en de brieven van het Nieuwe Testament over heil en redding wordt gesproken en op welke wijze dat samenhangt met de context en de ontvangers. Eerdere studies wijzen erop dat die context invloed heeft op de boodschap (Flemming, 2005).

4. Hier, nu en van boven

Een *ordinary soteriology* moet gaan over het hier en nu, althans dat is wel wat de geïnterviewden aanspreekt. Maar dit 'hier en nu' is niet iets plats. Het is niet alleen dat het geloof zorgt dat het goed gaat of moet gaan in je leven met betrekking tot bijvoorbeeld geld, gezondheid en geluk. Het hier en nu is verbonden met een geestelijke dimensie, 'een vrede die alle verstand te boven gaat' (Fil. 4:7) en die van boven, van God komt. Alle toetreders ervaren rust in en door allerlei problemen en lijden heen. Het wenkend perspectief zit slechts voor één toetreders in de toekomst (hemel of nieuwe aarde).

Een boeiende vraag voor vervolgonderzoek is of een soteriologie (al dan niet van onderaf) op de lange termijn zonder dat wenkende perspectief van buiten deze wereld kan komen. Of is het mogelijk soteriologisch gezien om genoeg te nemen met – in de woorden van Newbigin – het voorproefje?

5. Innovatie van onderaf en van buiten

In elk vakgebied levert input van buiten nieuwe vragen en dus ook innovaties op. Dat geldt ook voor de theologie. Een wereld die verandert (denk aan technologie, AI, klimaatverandering) levert nieuwe vragen op voor theologie en een vernieuwde blik op Bijbel en geloof. Zo leveren vragen en antwoorden van toetreders ook brandstof op voor innovatie op gebied van soteriologie en missiologie. Daarmee wil ik niet zeggen dat alles wat toetreders aangeven automatisch verdisconteerd moet worden in soteriologie of theologie. Maar wel dat waar het schuurt of waar er sprake is van verrassing (zoals rust, een minder prominente plek voor Jezus) het aanleiding geeft om opnieuw te kijken naar de soteriologische en theologische overtuigingen. Een blik van onderaf en een blik van mensen met weinig kennis van het geloof zullen ook door veel mensen (in ieder geval wel door deze onderzoeker) als minder bedreigend worden ervaren dan wanneer een academisch theoloog op basis van zijn of haar hernieuwd lezen van de Bijbel iets zegt over bijvoorbeeld een minder prominente Jezus en meer rust.

5.6 Zijstap: missiologische reflectie op het toetredingsproces

In de vraagstelling van dit onderzoek gaat het niet over het toetredingsproces zelf. Daar is dan ook weinig aandacht voor in de voorgaande hoofdstukken. Tegelijkertijd, door te vragen naar 'de geloofsreis' komt er wel veel informatie naar boven over dat toetredingsproces. Als zijstapje in dit onderzoek een paar korte missiologische reflecties daarop.

Rambo beschrijft in zijn klassieker zeven fasen om bekeringen beter te begrijpen. Dit zijn geen fasen die noodzakelijkerwijs één voor één doorlopen worden, maar die met elkaar samenhangen (Rambo, 1993). De zeven fasen zijn context (factoren die het makkelijker of moeilijker maken), crisis (persoonlijk en/of sociaal-maatschappelijk), zoektocht (intentioneel), ontmoeting (met iemand van andere geloofsovertuiging), interactie (regelmatig, met mensen van die geloofsovertuiging), commitment (toewijden,

identificeren als nieuwe gelovige) en consequenties (verandering van overtuiging, gedrag en/of identiteit als gevolg van commitment).

De context van de geïnterviewden was voor iedereen anders, met uitzondering van het opgroeien in een niet-gelovige omgeving. Daarnaast bleek bij bijna iedereen sprake te zijn van een lastige situatie in de jeugd. Nu geldt dat voor veel mensen en op grond van acht mensen zijn daar geen harde conclusies aan te verbinden.

Als we naar de acht respondenten kijken is er in twee gevallen echt sprake van een crisis. Bij de zes anderen was er meer sprake van een langetermijnspanning, een factor waar andere onderzoekers op wijzen (Lofland & Stark, 1965). Die spanning was geen acute crisis, maar wel langer durende moeite met aspecten als zingeving, perspectief en onrust.

Op grond van de interviews is bij de helft sprake van een zoektocht, bij de andere helft niet. Voor drie (alle drie man) is het expliciete startpunt van het toetredingsproces de relatie met een gelovige vriendin. Dat opende zowel de deur naar een nieuwe wereld, maar zette ook de boel op scherp.³¹ Alle drie de vriendinnen benadrukten dat het geloof voor hen heel belangrijk was, in minimaal twee gevallen zou het niet tot geloof komen het einde van de relatie betekenen. In zeven van de acht gevallen speelde relatie en interactie met christenen een grote rol in het toetredingsproces. De gemeenschap en het gedrag van christenen was voor de helft van de toetreders een belangrijke motivator.

Het commitment was bij velen een langer proces. Consequenties waren er vaak eerder, zoals hierboven benoemd. Daarbij gaat het om ervaren van rust en het hebben van bijzondere ervaringen. Wat dat betreft zou 'consequenties' uit het model van Rambo op grond van deze acht interviews naar voren kunnen, in ieder geval vóór commitment. In het algemeen lijkt het dat de fasen die Rambo schetst behulpzaam kunnen zijn in het duiden en beschrijven van een toetredingsproces. Wat mist in zijn opsomming is 'ervaring', die zowel fysiek, emotioneel als spiritueel kan zijn en bij de meesten van grote betekenis was.

5.7 Aanbevelingen voor de kerkelijke praktijk

Aan het einde van dit onderzoek is de vraag: *Op welke wijze kan een ordinary soteriology de kerkelijke praktijk verder helpen?*

1. Rustig maar, je hebt het niet in de hand

Deze eerste aanbeveling is om aan te geven dat heel veel niet planbaar is. Het gaat hier om acht unieke verhalen. Ook uit de literatuur komen veel verschillende verhalen en motieven naar voren. Een aantal van de toetreders zijn spontaan naar de kerk gegaan of menselijkerwijs toevallig in die kerk terechtgekomen. Mogelijk dat er in Nederland sprake is van een lichte toename van geloof bij een nieuwe generatie (CBS, 2025; Kregting et al., 2025, p. 176). Om het onwetenschappelijk te zeggen: wie in God gelooft kan zich laten verrassen. Dat betekent echter niet dat er geen lessen te trekken zijn voor kerken.

³¹ De man van een van de toetreders is na haar ook tot geloof gekomen. Een interessante vraag is of de route via vrouwelijke partner naar geloof vaker gemaakt wordt dan via de mannelijke partner.

2. *Investeer in connecties*

Voor iedere toetreders uit de onderzoeksgroep, maar ook voor veel mensen uit de andere studies geldt dat er een connectie moet zijn met het geloof. Meestal is dat een persoon (partner, vriend, klasgenoot, collega, hulpverlener), soms is dat in eerste instantie online content. Het is vanzelfsprekend, maar het belangrijkste voor een kerk of pioniersplek om mensen te bereiken is relaties met mensen die niet geloven. Voor de acht geïnterviewden geldt allemaal dat het eerste contactpunt niet via een kerkelijke activiteit was.

3. *Opvolging en gemeenschap*

Bij zeven van de acht geïnterviewden was er een vorm van opvolging vanuit een gemeenschap, meestal de Alpha-cursus. Dit lijkt belangrijk, hoewel we in dit onderzoek geen vergelijking kunnen trekken met mensen die wel interesse hebben gehad in het geloof, maar toch niet zijn toegetreden. Alle geïnterviewden noemden het belang van een vorm van gemeenschap. Dat kan de kerkgemeenschap zelf zijn, een Alpha-groep waar mensen met elkaar eten en er een open sfeer is, of een missionaire groep. In de gemeenschap en in de verbinding met mensen ervaren mensen iets bijzonders wat ze later soms duiden in termen van Gods goedheid.

Of er sprake is van *belonging before believing* bij de onderzoeksgroep is niet helemaal duidelijk. Het lijkt er eerder op dat bij hen *belonging* en *believing* samen opgaan. Voor kerken is het een stimulans om iets aan te bieden in vorm van een Alpha-cursus of andere instroomtrajecten waar gemeenschap een rol speelt. Pionier Maarten Vogelaar die veel met twintigers en studenten werkt legt een link tussen gemeenschap en rust.

"Wat ik het meest schrijnend vind, is dat er juist volop kansen zijn.

Studenten/twintigers snakken naar een gemeenschap die hen helpt bij het ontwikkelen van een complete persoonlijkheid, structurele ruimte voor rust en stilte, een leven uit irrationele vrijgevigheid, dankbaarheid bij tegenslag, tijd en aandacht voor elkaar, een inspirerende proeftuin met een verhaal dat je verlangens en zintuigen prikkelt. Ze zijn zelfs bereid om hier flink voor te betalen. Maar waar zijn deze gemeenschappen? We kunnen zelf amper de weg naar rust, aandacht en dankbaarheid vinden. Laat staan dat we jongeren die weg kunnen wijzen" (Vogelaar, 2018, p. 8).

4. *Rust en bevrijding van het ik*

Daarmee zijn we bij het punt rust. Als het breder leeft dat rust vandaag de dag voor veel mensen een belangrijk onderdeel van heil en redding is, kunnen kerken en organisaties daar meer mee uitpakken. Ten eerste door in hun boodschap die rust te benadrukken; ook binnen de kerk. Niet alleen omdat er mensen van buiten de kerk kunnen zijn, maar ook omdat de mensen in de kerk de contactpunten zijn met niet-christelijke collega's, vrienden enz. Daarnaast ligt er een kans om kerken zelf als oases van rust te promoten, *practice what you preach*.

Onderdeel van die rust is de bevrijding van het ik. Dat is een tegenculturele boodschap. Het gaat er dus niet om dat kerken aansluiten bij een verhaal van autonomie en zelfontplooiing. Of erger nog, het Evangelie in de markt zetten als iets dat leidt tot meer zelfrealisatie of een leven met meer succes of vervulling. De kunst is een heel ander verhaal te vertellen, te laten zien en te laten ervaren dat de weg van een dikke, zelfzoekende of presterende ik doodloopt en dat er een andere weg van en naar innerlijke vrede is. Wellicht hebben kerken nieuwe taal en nieuwe praktijken nodig om dat duidelijk te maken. Dat roept ook de vraag op of het zinvol is naast de Alpha-cursus

die veel aandacht legt op Jezus' kruisdood en vergeving, een andere vorm van toetredingscursus te hebben. Een cursus waar het gemeenschapselement blijft, maar er meer aandacht is voor elementen van rust en vrede. Anderzijds, de Alpha-cursus loopt heel goed. In 2024 was er zelfs een recordaantal van 20.000 deelnemers, bijna 4.000 meer dan het jaar ervoor (Alpha Nederland, 2025).

5. Ongemak over Jezus laten staan

Wie de evangeliën en het bijbelboek Handelingen leest, merkt vaak het ongemak over Jezus. Wel willen en niet kunnen geloven, of juist andersom, irritatie over wat Hij doet of juist nalaat, onbegrip over de claim dat Hij mens én God is enz. De verleiding voor kerken kan groot zijn om richting potentiële toetreders maar ook richting eigen leden een eenvoudig antwoord te geven. Iets in de trant van 'Jezus is voor de zonden gestorven'. Of een heel uitgebreid antwoord waarin theologisch allerlei scherpe randjes worden dichtgesmeerd. Wellicht is het goed en uitdagend voor zowel kerkmensen als toetreders om het ongemak over Jezus te laten bestaan. Niet dat er geen antwoorden gegeven hoeven te worden of geen stellige uitspraken gedaan kunnen worden. Maar wel dat iedereen een eigen geloofsreis heeft om zich tot Jezus te verhouden, hoeksteen en struikelblok.

Tot slot: de omslag van deze scriptie. De afbeelding is een icoon van Sint Antonius van Pechersk (Kiev). Deze icoon is door de Oekraïense kunstenaars Oleksandr Klymenko en Sonya Atlantova in 2022 geschilderd op een deksel van een munitiekist. Het symboliseert aan de ene kant rust, de grootste ontdekking van dit onderzoek. Deze icoon van de 11^e-eeuwse monnik straalt rust uit. Tegelijkertijd: het is gemaakt op een munitiekist, teken van chaos en geweld. Voor de toetreders is er ook sprake van innerlijke rust te midden van een leven en een wereld vol onrecht en lijden. Een spanning die blijft, een spanning die ruimte en energie geeft om te blijven zoeken naar wat heil en redding vandaag de dag betekent.

Bibliografie

- Abrahamse, J. M. (2023). Kan ik nog geloven in de Heiland? Jezus als Gods thuis op aarde. In S. Stoppels, J. M. Praamsa, & J. M. Abrahamse (Eds.), *Zoeken naar de dingen die boven zijn. Heil in een seculiere tijd* (pp. 147–162). KokBoekencentrum.
- Abrahamse, J. M., Praamsma, J. M., & Stoppels, S. (2023). Zoeken naar de dingen die boven zijn. In S. Stoppels, J. M. Praamsma, & J. M. Abrahamse (Eds.), *Zoeken naar de dingen die boven zijn. Heil in een seculiere tijd* (pp. 11–24). KokBoekencentrum.
- Alpha Nederland. (2025). *2024 in de versnelling*.
- Banda, C. K. (2023). Understanding Different Perspectives on Salvation. *Eastern African Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(2), 1–7.
<https://doi.org/10.58721/eajhss.v2i2.271>
- Barentsen, J., & Blok, O. (2024). *Wakker worden in Gods wereld. Kerk-zijn in de 21e eeuw*. Buijten&Schipperheijn Motief.
- Bessi, A., Zollo, F., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Trend of Narratives in the Age of Misinformation. *PLOS ONE*, 10(8), e0134641.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0134641>
- Bevans, S. B. (1992). *Models of Contextual Theology*. Orbis Books.
- Bosch, D. (1991). *Transforming Mission, Paradigm Shifts in Theology of Mission*. Orbis Books.
- Bremmer, G. (2021). *Welke heilsopvattingen motiveren de vrijwilligers van de Protestantse Gemeente Rijnsburg in de wijk Kleipetten in hun missionaire buurtpastoraat?* [MA Thesis]. Theologische Universiteit Kampen.
- Brierley, J. (2023). *The Surprising Rebirth of Belief in God. Why New Atheism grew old and secular thinkers are considering christianity again*. Tyndale House Publishers.
- Brink van den, G., & Kooi van der, C. (2012). *Christelijke Dogmatiek. Een inleiding* (Vijfde her). Boekencentrum.
- CBS. (2025, April 18). *Daling aandeel mensen dat aangeeft bij religie te horen stagneert*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2025/16/daling-aandeel-mensen-dat-aangeeft-bij-religie-te-horen-stagneert>.
- Christie, A. (2005). *Ordinary christology: a qualitative study and theological appraisal*. Durham University.
- Christie, A., & Astley, J. (2009). Chapter Eight. Ordinary soteriology: A qualitative study. In *Empirical Theology in Texts and Tables* (pp. 177–196). BRILL.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004168886.i-408.69>
- Comer, J. M. (2021). *The Ruthless Elimination of Hurry. How to stay emotionally healthy and spiritually alive in the chaos of the modern world*. WaterBrook.
- D Sangma, D., & M, B. (2024). The Approach to Liberation And Salvation: a Comparative Analysis of Buddhist Nirvana and Christian Redemption: Understanding the Philosophy of religion in Buddhism and Christianity. *Kalagatos*, 21(3), eK24078.
<https://doi.org/10.52521/kg.v21i3.13971>
- Estes, D. (2011). Soteriology. In *The Encyclopedia of Christian Civilization* (pp. 2215–2215). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470670606.wbecc1287>
- Flemming, D. E. (2005). *Contextualizing in the New Testament, Patterns for Theology and Mission*. IVP Press.
- Francis, L. J., Smith, G., & Astley, J. (2022). Hiring labourers for the vineyard and making sense of God's grace at work: An empirical investigation in hermeneutical theory and

- ordinary theology. *HTS Theologies Studies / Theological Studies*, 78(4).
<https://doi.org/10.4102/hts.v78i4.7444>
- Garschagen, J., Greenwood, L., Kjode, R., Memory, J., Reifsnider, U., & Sewell, J. (2024). Europe. In M. Niermann, S. Chan, F. Philip, & E. D. Burns (Eds.), *State of the Great Commission. A report on the current + future state* (pp. 423–432). Lausanne Movement.
- George, S., & Harold, G. (2021). Motus Dei (The Move of God): A Theology and Missiology for a Moving World. *Pharos Journal of Theology*, 102.
<https://doi.org/10.46222/10216>
- Guder, D. L. (2000). *The Continuing Conversion of the Church*. William B. Eerdmans.
- Herbst, M. (2024). Praktische Theologie der Evangelisaton. In M. Herbst, A. C. Jansson, D. Reissmann, & P. Todjeras (Eds.), *Evangelisation. Theologische Grundlagen, Zugänge und Perspektiven* (pp. 267–397). Evangelische Verlagsanstalt.
- Heschel, A. J. (2006). *De sabbat & Vernieuwing vanuit de traditie. Een joodse visie*. Abraxas.
- Hiebert, P. G. (1994). *Anthropological Reflections on Missiological Issues*. Baker Books.
- Hunsberger, G. R. (2011). Proposals for a Missional Hermeneutic: Mapping a Conversation. *Missiology: An International Review*, 39(3), 309–321.
- Jonge de, A. (2022). *Als een madeliefje tussen de straatstenen. Soteriologische en ecclesiologische opvattingen van practioners in evangelicale missionaire gemeenschapsvorming*. Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland.
- Kregting, J., Lieburg, F. van, & Vermeer, P. (2025). *God in Nederland 1966-2024*. HDC Centre for Religious History, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Kuiper, M. (2024). *Verrast door onvoorwaardelijke liefde. Een zoektocht naar 'gewone' taal over heil voor missionaire kerkplekken in een seculiere tijd*. Protestantse Theologische Universiteit.
- Lofland, J., & Stark, R. (1965). Becoming a World-Saver: A Theory of Conversion to a Deviant Perspective. *American Sociological Review*, 30(6), 862–875.
- Mann, A. (2015). *Atonement for a Sinless Society: Second Edition*. Cascade Books.
- McAdams, D. P. (2007). *The Life Story Interview - II*.
- McAdams, D. P. (2018). Narrative Identity: What Is It? What Does It Do? How Do You Measure It? *Imagination, Cognition and Personality*, 37(3), 359–372.
<https://doi.org/10.1177/0276236618756704>
- McKinnon, A. M. (2022). The sociology of conversion narratives: a conundrum, a theory, and an opportunity. *Journal of Contemporary Religion*, 37(1), 89–105.
<https://doi.org/10.1080/13537903.2021.2012980>
- McKnight, S., & Ondrey, H. (2008). *Finding Faith, Losing Faith. Stories of Conversion and Apostasy*. Baylor University Press.
- Morse, C. (2011). Soteriology. In I. A. McFarland, D. A. S. Fergusson, K. Kilby, & I. R. Torrance (Eds.), *The Cambridge Dictionary of Christian Theology* (p. 479). Cambridge University Press.
- Moynagh, M. (2012). *Church for Every Context: An Introduction to Theology and Practice*. SCM Press.
- Okesson, G. (2020). *A Public Missiology. How local churches witness to a complex world*. Baker Academic.
- Paas, S. (2015). *Vreemdelingen en priesters, Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. Boekencentrum.
- Paas, S. (2022). Soteriology in Evangelical Practice: A View from the Street. *Exchange*, 51(4), 323–342. <https://doi.org/10.1163/1572543x-bja10015>

- Paas, S. (2023). *Vrede op aarde, Over heil en redding in deze tijd*. KokBoekencentrum.
- Paas, S. (2025). *De weg van vrede. Een rondleiding door het christelijk geloof*. KokBoekencentrum.
- Paas, S., Stoppels, S., & Zwijze-Koning, K. (2022). Ministers on Salvation: Soteriological Views of Pioneers and Pastors in the Protestant Church in the Netherlands. *Journal of Empirical Theology*, 35(2), 119–138. <https://doi.org/10.1163/15709256-20221434>
- Pater de - Bakker, H. (2023). De Bijbel als hoopvol narratief. In S. Stoppels, J.-M. Praamsma, & J. M. Abrahamse (Eds.), *Zoeken naar de dingen die boven zijn. Heil in een seculiere tijd* (pp. 179–192). KokBoekencentrum.
- Rambo, L. R. (1993). *Understanding Religious Conversion*. Yale University Press.
- Richards, A. (2017). *The Five Marks of Mission*.
- Roest, G.-J. (2018). *The Gospel in the Western Context. A Missiological Reading of Christology in Dialogue with Hendrikus Berkhof and Colin Gunton*. Brill.
- Roor, B., & Van Duffelen, E. (2023). *Heeft meedoen zin? Een praktisch-theologisch onderzoek naar de betekenis voor deelnemers van het meedoen in christelijke pioniersinitiatieven*.
- Root, M. (1986). The Narrative Structure of Soteriology. *Modern Theology*, 2(2), 145–158.
- Russell, M. H. (2021). Redeeming narratives in Christian Community. In R. R. Manning (Ed.), *Mutual Enrichment Between Psychology and Theology*. Routledge.
- Schaeffer, H. (2023). Toekomstmuziek? Over Gods heil vandaag. In S. Stoppels, J. M. Praamsma, & J. M. Abrahamse (Eds.), *Zoeken naar de dingen die boven zijn. Heil in een seculiere tijd* (pp. 74–88). KokBoekencentrum.
- Stone, B. P. (2018). *Finding Faith Today*. Cascade Books.
- Stoppels, S. (2019). *Heil zien in missionary initiatieven. Een zoektocht naar de theologie achter nieuwe vormen van geloofsgemeenschap*. CHE.
- Stroup, G. W. (2011). Narrative Theology. In I. A. McFarland, D. A. S. Fergusson, K. Kilby, & I. R. Torrance (Eds.), *The Cambridge Dictionary of Christian Theology* (pp. 331–332). Cambridge University Press.
- Swoboda, A. J. (2018). *Subversive Sabbath. The Surprising Power of Rest*. Brazos Press.
- Thompson, J. (2008). *SCM Study Guide to Theological Reflection*. SCM Press.
- Toren van der - Lekkerkerker, B. (2021). *Community as Mission. The Church Mission Society as Gift and Call in an individualised and Globalised World*. Protestantse Theologische Universiteit.
- Visser, C. (2013). *In de gunst bij het hele volk: Evangelicalen, religie en de civil society*. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Vogelaar, M. (2018). We durven niet gekend te worden door God. *Wapenveld*, 68(3), 4–9.
- Volf, M. (2011). *A Public Faith. How Followers of Christ Should Serve the Common Good*. Brazos Press.
- Voorde ten - van Brenk, R. (2018). *Inhoud van heil in relatie tot Jezus Christus. PKN-pioniersplekken en missiologische literatuur met elkaar vergeleken*. VU Amsterdam.
- Wall, P. (2014). *Salvation and the School of Christ. A theological-ethnographic exploration of the relationship between soteriology, missiology and pedagogy in fresh expressions of church*. Kings College.
- Watkins, C. (2020). *Disclosing Church. An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*. Routledge.
- Wolters, D. (2024). *De kerk als contrastgemeenschap. Kerk-zijn in een seculiere tijd*. Skandalon.

- Wright, C. J. H. (2006). *The Mission of God. Unlocking the Bible's Grand Narrative*. IVP Academic.
- Zimmerman, J., Herbst, M., Hempelmann, H., Clausen, M., & Schröder, A.-K. (2010). Zehn Thesen zur Konversion. In J. Zimmerman & A.-K. Schröder (Eds.), *Wie Finden Erwachsene zum Glauben? Einführung und Ergebnisse der Greifswalder Studie*. Neukirchener Verlagsgesellschaft.

Bijlage 1: Interviewprotocol

Dit interview is het verhaal van jouw geloofsreis.

- Kun je wat met de term geloofsreis?

Tijdens je verhaal zal ik doorvragen op 'heil en redding'.

Er zijn geen goede of foute antwoorden, het gaat om jouw verhaal. Het gesprek duurt tussen de uur en anderhalf uur.

1. Kun je kort iets over jezelf vertellen, naam, leeftijd, opleiding, werkkring, hoe lang je gelooft?
2. Als je je geloofsreis ziet als een boek met verschillende hoofdstukken, zou je me dan mee willen nemen en per hoofdstuk de belangrijkste zaken vertellen? Dus je begint bijvoorbeeld bij jeugd en opvoeding.
3. Tijdens of na beantwoording, doorvragen op
 - o Wat was hoogtepunt in de geloofsreis
 - o Wat was een dieptepunt
 - o Was er een keerpunt
 - o Heb je een religieuze ervaring gehad
 - o Ben je er van gered of tot gered (of bevrijd)
 - o Wat zie jij als 'heil' van het christelijk geloof
4. Is de praktijk van je leven veranderd (keuzes, activiteiten e.d.)
5. Als jij in één minuut het Evangelie aan iemand mag vertellen, wat zeg je dan? Misschien verschilt het per persoon, maar zijn er elementen die altijd zouden terugkomen?
6. Zijn er nog andere dingen die ik gemist heb, die belangrijk zijn voor dit verhaal?

Bijlage 2: Machtigingsformulier

Naam geïnterviewde:
Geboortedatum:

Via dit document wordt toestemming gegeven door geïnterviewde voor:

- Deelnemen aan een onderzoek voor de masteropleiding Missionaire Gemeente. Het onderzoek gaat over hoe toetreders kijken naar redding en heil.
- Uitvoeren van het onderzoek.

Geïnterviewde verklaart hierbij dat:

- hij/zij op een duidelijke manier geïnformeerd is over de aard, methode en het doel van het onderzoek;
- hij/zij vrijwilliger akkoord heeft gegeven om mee te doen aan het onderzoek.

Er wordt toestemming gegeven voor:

- ☐ Het gebruiken van de verkregen data voor wetenschappelijke doeleinden en praktijkverbetering.
- ☐ Maken en bewaren van geluidsopnames van een interview.
- ☐ Het geanonimiseerd publiceren van de resultaten van het onderzoek.

Wanneer informatie uit de interviews gebruikt zal worden voor wetenschappelijke publicaties of het openbaar maken van het onderzoek, is dit volledig anoniem. Persoonsgegevens zullen nooit door anderen gezien worden zonder toestemming.

Geïnterviewde

Naam: _____

Plaats en datum: _____

Handtekening:

Verklaring onderzoeker:

Ik verklaar hierbij dat de anonimiteit en privacy van de hierboven genoemde persoon ten allen tijde gewaarborgd is en dat het onderzoeksmateriaal niet voor andere doeleinden zal worden gebruikt dan voor het onderzoek voor de masteropleiding Missionaire Gemeente.

Ik zie erop toe dat eventuele andere betrokkenen bij dit onderzoek op gelijke zorgvuldige wijze met het materiaal zullen omgaan.